Стратегик ва минтақа... кутубхонаси тадқиқотлар институти

Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1996 йил, 28 май | 21 (50)- сон

ПРЕЗИДЕНТ ЙЎЛЛАР ОЧИШНИ КЎЗЛАЙДИ

Биз Марказий Осиё ва Ўзбекистонда истиқомат қилувчилар шундай вазият эгаси эканмизки, энг яқин ва қулай денгиз бандаргоҳларига етиб боришлик учун камида икки-уч минг чақирим йўл босиб ўтишимиз керак экан. Ҳа, биз осиёликлар ернинг ўртасида яшаймиз. Ҳа, Худо бу ерларда ўз бойликлари, хазиналари, турли-туманликлари, ранг-барангликларини сира аямаган. Ҳайбатли тоғлар тизмалари ҳам, бепоён чўллар ҳам, ақлни лол қолдирадиган саҳролар ҳам, киши ҳаётига ором ва фароҳ бахш этгувчи равзалар ҳам бу ерларда ястаниб ётади.

Фақат йўлларимиз узоқ. Барча сивилизация маконларига йўлларимиз бир неча мамлакатлардан ўтади. Шарққа ҳам, Шимолга ҳам, Ғарбга ҳам, Жанубга ҳам йўлларимиз бошқа давлатлар билан келишувлар, битимлар, шартномалар асосида битади. Йигирманчи аср шундай бир аср бўлдики, ҳар бир мамлакатнинг қудрати унинг жаҳонга чиқадиган йўлларига боғлиқ. Қудратигина эмас, узлуксиз равнақи ҳам йўлларнинг қандайлиги билан белгиланади. Йўлинг бўлса-ю кучинг бўлмаса, бу ҳам ҳавас қиладиган ҳол эмас. Кучинг бўлса-ю йўлинг бўлмаса, қаерда сарф қиласан бу кучингни. Кучингга куч қўшилмайди. У тобора камайиб бораверади.

Кейинги икки аср йўлларимиз узоқ, деб астағфуриллоҳ, эриниб ётдик. Ориф ва Омил аждодларнинг, Амир Темур ҳазратларининг жаҳоннинг тўрт томонига солган йўлларини унутдик. Дунёнинг тўрт ёғига олиб борадиган ипак йўлларни қум босди. Биз унутган ва биз қарамай қўйган йўлларни бошқа забардастроқлар аста-аста эгаллаб олдилар.

Қадим йўллар — колониал йўлларга айланди. Улардан фақат битта ҳукмрон тоталитар давлатнинг юкларигина ташиладиган бўлди.

Аслида ҳар қандай йўллар инсоният манфаатларига хизмат қилади. Карвон йўллари барча одамзод учун, барча мамлакатлар учун тугал холисдир. Лекин зўравон салтанат йўлларнинг холислигига буткул барҳам берди. Ва йўллар мазмунан фақат колониал моллар ташиладиган йўлларга айланиб қолди. Колониал йўллар — ташиб кетилувчи йўллар, турли халқларни ўз худо ато этган ерларидан зўрлаб кўчириб юборувчи йўллар, халқларнинг мулклари ва ерларини зўрлик билан ўзлаштириб олувчиларга хизмат этувчи йўллар бўлди.

Колониал йўллар фақат шимолга ва фақат Сибирга олиб борадиган бўлди. Йўлларнинг фақат Шимол томон олиб ўтиши қарамлигимизни янада кучайтирди. Ўзбекистон давлат сифатида йўл солиш ва йўл очишдан маҳрум бўлди.

Бу маҳрумлик — маҳрумиятларнинг энг золи, энг ёмони, энг қашшоғи эди.

Йўлсиз давлат — қўлсиз давлат. Қўл-оёқсиз давлат.

Йўлли давлат — йўриқли давлат. Ёқтили давлат, ёрқин ёруғли давлат.

Бу ҳикматлар Ўзбекистоннинг бундан беш йил бурунги тақдирида ҳам, ҳозирги тугал ўзгача мустақил тақдирида ҳам қанчалар ҳақ эканлиги тўлиқ акс этиб турибди.

Президент Ислом Каримов мамлакат масъулиятини елкасига олгандан бери йўл қидиради. Йўл ҳақида ўйлайди. Йўл очиш тадбирлари ва режаларини кўзлайди. Зумра-замрасига иқтисодчилик сингиб кетганлиги боис иқтисодий ривожланишнинг асоси жаҳонга олиб чиқадиган йўлларда эканлигини ниҳоятда нозик ва теран ҳис этади.

Ўзбекистон ва Марказий Осиё дунёга тамомила ишончли йўллар орқали чиқишини орзу қилади. Орзусини амалга ошириш, рўёбга чиқариш учун тун-кун тиним билмай ҳаракатда.

Давлат бошлиқлари билан учрашаркан, уларнинг эътиборини йўлларга қаратади. Халқ билан кўришганда, қўйган масалаларининг қоқ марказида йўллар солиш фикри туради.

Куни кеча Латвия Президенти Улманис билан, Латвия савдо-саноати доиралари билан учрашувларда суҳбатларнинг мағзи-мағзи йўллар, портлар, терминаллар — турли коммуникатсия тармоқлари хусусида борди.

Сал илгарироқ ЭКОга аъзо давлатларнинг раҳбарлари Машҳад, Сарахс, Ашхобод учрашувларида ҳам коммуникатсия системаларининг Ғарб, Шарқ, Жануб сари кучайиб, тармоқланиб бориши ҳаммаларининг диққат марказларида турди.

Бугун Ислом Каримов Кавказ мамлакатларига сафар билан бораркан, бу сафарнинг туб мазмуни — йўл очиш — Кавказ, Қора денгиз, Ўрта денгиз соҳилларига йўл очиш билан белгиланади.

Президент Каримов Марказий Осиё, Ўзбекистон, Ўрта Шарқнинг қудрати эндиги замонларда фақат йўллар билан белгиланишини ҳозирги пайтда энг теран тушуниб турган ва шу йўлда фидокорона меҳнат қилаётган кишилардан биридир.

Нега йўл? Нега фақат йўл?

Чунки йўл ва фақат йўл бизни қарамликларнинг қашшоқликларидан халос этади. Йўлли одам қашшоқ бўлиши мумкин эмас. Ва Худо буюрганки, Ўзбекистондай мамлакатда яшаб туриб қашшоқ бўлиш мумкин эмас. Президент бизни йўллар қашшоқликдан қутқаради, деб қаттиқ ишонади. Шу ишонч билан ишончли йўллар очади. Ишончли йўллар! Йўлли одам, йўлли мамлакат ҳеч қачон хор бўлмайди. Тобе бўлмайди. Қашшоқ бўлмайди. Президентнинг шу ишончи — ишонч! Халқ шу ишончга эргашса, унга бахту саодат ҳамиша ёр бўлгай!

МУҲАРРИР

МАККОРНИНГ ҲИСОБИГА АЛДАНМАНГ

Ассалому-алайкум ҳурматли «Миллий тикланиш» рўзномасининг таҳрир ҳайъати аъзолари. Россия Давлат думасининг 1996 йил 15 мартдаги Беловеж битимини бекор қилиш тўғрисидаги қарорини боши янчилган илоннинг сўнгги бор тўлғонишига ўхшатиш мумкин. Аммо ана шу «сўнгги тўлғониш» ҳам кўпчилик эркпарвар ва маърифатли кимсаларни жиддий ташвишларга қўйган бўлса, айрим бировлар ҳисобига кун кўриб, оз ишлаб, кўпроқ ейишни хоҳлайдиган кимсаларни гўё «руҳлантириб» юборди. Халқимизда «ўрганган кўнгил ўртанса қўймас» деган нақл бор. Бу ўринда кўнгил нимага ўрганган эди-ю, нимага ўртаняпти деган саволни кўндаланг қўйсак, ўтган йилги Россия Давлат думасида бўлиб ўтган сайловда коммунистларнинг кўпчилик овоз олишлари ҳам ҳайратланарли эмаслиги аён бўлиб, масала ҳам бироз ойдинлашади. Ҳар қалай, ана шулар учун овоз берганларни 95 фоизи юрт равнақи, иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш, инсоний баркамоллик учун эмас, балки гўштни, колбасани... нархини пасайтириб берар экан, деган хаёл илинжида овоз берганлардир. Энди уларнинг кўз ўнгларидан килоси беш сўмлик гўшт, арзон дудланган колбаса ва беш тийинлик автобус кираси қандай унутилсин? Ҳамма нарсадан ҳам қорин тўқ бўлсин, овқат арзон бўлсин, дейдиган боқиманда, тўрт мучали соғ бўла туриб, меҳнатни ёқтирмайдиган, ҳаёт қонунлари, иқтисод қоидалари, увол ва исроф билан қизиқмайдиган, оқибатда ким арзонроқ егулик ваъда қилса, ўшани этагини маҳкам ушлайдиган кимсалар, афсуски, Ўзбекистон диёрида ҳам мавжуд. Бундай кимсаларнинг «Мустақиллик бизга нима берди»— дея ўшқириб, нолишларини кўргандаёқ буларга бирон сўз уқтиришни ўзи мушкул эканлигини тушуниб етасан. Наҳотки, ҳозирги иқтисодий қийинчилик даври мустақилликнинг эмас, балки 70-йилдан ортиқ давом этган хўжасизликнинг, эгасизликнинг ҳосили эканлигини тушунишмаса?

Мустақилликка эришган эканмиз, ҳали насиб қилса, бу ишларни, ислоҳотларни, амалларимизнинг натижасини ҳам тез орада — яқин йилларда кўрамиз, иншоаллоҳ.

Ахир, «Тоққа чиқмасанг, дўлана қайда» дейди доноларимиз. Жонимизни куйдирмасдан, қийинчиликларни мардонавор енгмасдан, ҳалол меҳнат қилмай, покланмай бербер деявериш ҳам умумий ҳаётий қонунга ҳам, асл инсонгарчиликка ҳам тўғри келмайди.

Мана, яқинда Россия телевидениеси орқали намойиш этилган бир кўрсатувда Россиянинг ташқи қарзи 85 миллиард доллар эканлиги таъкидланиб, уни тўлаш йўллари мутахассислар томонидан муҳокама этилди. Менимча, бу ҳам ўша «арзончилик йиллари»нинг натижаси, мевасидир. Ҳа, бу дунё, чиндан ҳам, ҳисобли дунёдир. Шундай экан, олдинги замонлар тўғрисида хом хаёллар суриш ва уни қўмсаш — бу мисоли бир тубсиз қоронғу чуқурга қараб учишдир. Зеро, учиш ҳам икки хил бўлади: юқорига қараб, зафарлар, муваффақиятлар сари учиш ва пастга, чоҳга-ҳалокат сари қулаш ҳам — учишдир.

Биз эса буюклик ва юксаклик сари йўл танладик. Энди бу йўлдан охиригача матонат билан борамиз!

Кўзинг очгин, биродар, йиғиб ақлинг
Тарк эт етмиш йиллик урф-одатинг.
Иймонга қайт, ўтмишингга назар сол,
Сен ҳам инсон, ўз ҳаққингни таниб ол!

Президентимизнинг 12 апрелдаги чет эл журналистлари билан ўтказган савол-жавобини телевидение орқали диққат билан томоша қилдим, тингладим. Шундай серфикр, қатъий иродали Президентни қўллаб-қувватламаган юртимиз фуқаросини ким дейиш мумкин? Президентимизнинг дунёқарашига, мулоҳазаларига зимдан эътибор берилса, буюк Турон шахси, Темурлар авлоди кўз олдимизда гавдаланади. Демак, улуғлар, буюклар сиймоси юққан, балқиган заминда яшаяпмиз! Келажагимизга ўтмишимиздан худди буюклик оқиб келаётгандай.

Муҳиддин МАҒЗУМОВ

Наманган

Янгалар тўй еймиз деб томоқ ютар, ёр-ёр,
Қизлар қўшиқ айтади, умр ўтар, ёр-ёр.
Олисларда бир бахтнинг соҳибини авайлаб
Остонаси тилло уй келин кутар, ёр-ёр...

Муҳтарам муҳаррир!

Россия Давлат думасининг собиқ иттифоқни тиклашга қаратилган қарори республикамизнинг барча фуқаролари ўртасида катта норозилик билан қарши олинди.

Дарҳақиқат, бу ҳол Наврўз байрам кунларида янада аниқроқ, яққолроқ намоён бўлди, албатта.

Чунки ўзбек халқининг севимли байрами бўлмиш Наврўз халқнинг кўп удум ва урф-одатлари сингари яқин ўтмишда поймол бўлган эди.

Минг шукроналар бўлсинким, Ўзбекистон фуқаролари демократик мустақилликка эришганликлари туфайли ўз тиллари, динлари ва урф-одатларининг яна қайтиб эгаси бўлдилар.

Бинобарин, Ўзбекистон диёрида миллий ғурур, юксалиш ва тикланиш ривож топаётган бир пайтда бу ҳақда гапирмаслик инсофдан эмас, албатта.

Ниҳоят, оғир-енгилликларни кўрган ва муайян тажрибага эга кўп кишилар билан мулоқотда бўлганлигим туфайли, халқимизнинг «қизил жанобларнинг» собиқ иттифоқни тиклаш ниятларини кўтариб юрганликларига нисбатан норозиликларининг жиддий сабаб ва муайян асослари ҳақида, қисман бўлса-да, сиз рўзнома муштарийларига ҳикоя қилиб бермоқчиман. Зероки, халқимиз ўртасида бу масалада ҳеч бир иккиланиш бўлмасин. Нима деманг, «Кўр ҳассасини бир марта йўқотади». Яна оғзимиздаги ўз ҳалол ошимизни олдириб ўтирамизми? Бизни яна аҳмоқ қилишларига йўл қўямизми?

ФАЙЗУЛЛА ХЎЖАЕВ ВА XX АСРДА МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ

24 май куни Ўзбекистон Республикаси ФА, «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази, Тошкент шаҳар ҳокимлиги атоқли давлат ва жамоат арбоби Файзулла Хўжаевнинг 100 йиллигига бағишлаб тантанали мажлис ва илмий анжуман ўтказдилар.

Таниқли олимлар, ёзувчилар, жамоат арбоблари, замондошлар Файзулла Хўжаевнинг Ўзбекистонда янги давлатчилик, миллий истиқлол, жадидчилик ва маърифий-маънавий ҳаракатчилик, халқ хўжалиги, ижтимоий-сиёсий-ҳуқуқий қарашларнинг тараққиётида ўйнаган тарихий роли хусусида илмий маърузалар қилдилар, сўз айтдилар. Файзулла Хўжаевнинг номи миллий ирода ва миллий онг уйғониши даври билан чамбарчас боғланиб кетган.

Арбобнинг 100 йиллик санаси Ўзбекистон халқининг етук фарзандининг ўта мушкул, мураккаб, фожиали даврда кечган фаолиятини ҳаққоний ва ҳар томонлама ўрганишда жуда катта аҳамият касб этади.

«МТ»

ҚАТТОЛ DАВРНИНГ ҚУРБОНЛАРИ

Тарих саҳифаларини варақлар экансиз, ота-боболаримиз бой мероси, уларнинг кечирган ҳаётлари билан янада яқинроқ танишасиз. Ота-боболаримиз қаерда бўлмасин, ўзбек миллатининг улуғ халқ эканлигини намоён этканликларини кўриб фахрланасиз, улар ҳақиқатдан ҳам, улуғ чидам ва бардош эгаси эканликларидан воқиф бўлиб, тасаннолар айтасиз.

Гарчанд, аччиқ бўлса-да, лекин адолат нуқтаи назаридан шуни қайд этиб ўтиш ўринлики, Ўзбекистон заминида собиқ иттифоқ ўрнатилган пайтдан бошлаб улуғ ўзбек халқи ўз эрки, тили, байрамлари ҳамда урф-одатларини йўқотиб, Ўзбекистон заминида адолатсизлик ҳукм сура бошлади.

Фикримнинг тасдиғи сифатида яна қатағонлик даврида юз берган айрим адолатсизликлар, жиноятлар ҳақида ҳикоя қилиб бермоқчиман:

Маълумки, 1937-38 йилларда миллат фарзандларини таъқиб ва тазйиқ қилиш, қатл этиш авжига чиқан даврда, яъни «халқ душманларини» овлаш даврида Ўзбекистон диёридан кўплаб ўзбек оилаларини ўз она-Ватанларидан жудо қилиб зўравонлик билан олис ўлкаларга бадарға этганлар.

Уларни эскича ўқиган, динга эътиқод қўйган, фарзандларини суннат қилган ва ислом динини тарғиб этган, деган туҳматлар билан кечалари уйларидан босиб олиб кетганлар. Уларнинг бир қисми эса Херсон НКВД хизматчилари томонидан отиб ташланганлар. Қолганлари эса, узоқ Комининг оғир шароитли меҳнат қамоқхоналарига жўнатилган. У ердан ҳеч ким қайтиб келмаган.

Шу нарса эътиборга моликки, мен ички ишлар бўлимларида хизмат қилиб юрган пайтларимда бизнинг миллий ғурур ва урф-одатларимиз кўп поймол этилган ҳолларга шоҳид бўлганман.

Урф-одатларни адо этган кишиларга нисбатан қаттиқ партиявий ёки маъмурий чоралар кўрилган.

Дарҳақиқат, мен анча йиллардан буён Херсон вилоят Каховка шаҳридаги ўлкани ўрганиш музейи ходимлари билан мактублар ёзишиб тураман. Ёзишмалар натижасида ота-боболаримиз 1931-1938 йилларда қулоқ сифатида пешоналарига «халқ душмани» тамғаси босилган ҳолда она-юртларидан олис ўлкаларга бадарға қилинганликларини аниқлашга муяссар бўлдим. Уларнинг аксарияти Херсон вилояти Каховка тумани Каменка қишлоғида истиқомат қилишган. Бу даврларда Каменка қишлоғида пахтачиликка ихтисослашган «Каховка-2» совхози ташкил этилиб, улар пахта етиштириш билан шуғулланганлар. Бинобарин, мазкур туманнинг Сергеевка қишлоғида пахта заводининг шаҳобчаси ҳам бўлган.

Ҳамюртларимиз фарзандлари шу ерда ташкил этилган ўзбек мактабларида таълим олишган. Каменкада ўзбекларнинг қабристонлари ҳам бўлган. Бадарға қилинганларни аксарияти Фарғона, Тошкент, Андижон ва Наманган вилоятларидан бўлганлар.

Бадарға қилинганларнинг ҳаёти ғоят оғир, машаққатли ва азоб-уқубатда кечган. Шунга қарамасдан улар тушкунликка тушмаганлар. Чидам ва матонат билан ўзларини тутганлар, ўз жамоаларини тузишиб меҳнат қилганлар. Улар ўзбек халқининг буюклигини сақлаб қолиш учун тиришиб, ҳар қандай азоб-уқубатлар ҳам ирodaларини бука олмаслигини ўз меҳнатлари билан намойиш этганлар. Келажакка ишонч ва умид билан қараганлар ва шу йўналишда иш олиб борганлар. Бу ҳақда Херсон шаҳрида чиқадиган вилоят рўзномаси, ҳамда Каховка шаҳри ва туман рўзномалари саҳифаларида ҳам мақолалар ёритилган.

Кези келганда шуни ҳам қайд этиб ўтиш ўринлики, Ўзбекистон Республикаси қатағон давр қурбонлари билан ишлаш уюшмаси (ассосиасия)нинг президенти Нина Константиновна Матвеева 1992 йилда Украина республикаси Херсон вилоятининг Каховка, Скадовск ва Голая Пристан туманларига бориб, вилоят ва туман раҳбарлари билан учрашиб, 1930-31 йилларда ўз она-юртларидан зўравонлик билан бадарға қилинган ҳамюртларимиз ва уларнинг фарзандларининг тақдири ҳақида маълумот тўплаб келган эди. Шу каби маълумотлар матбуотда кўпроқ ёритиб борилса...

Бахромжон БЎРОНОВ,
Ички ишлар хизмати фахрийси,
Қўқон шаҳри

«МТ»: ВОҚЕАЛАР, ХАБАРЛАР

КИМЛАР УЛАР, БИТИРУВЧИЛАР?..

Ўтган шанба куни мактабларда сўнгги қўнғироқлар жиринглади...

Ажаб, биз мактаб билан хайрлашар йили дунёга келган фарзандлар бугун етуклик шаҳодатномасини қўлга олиш арафасида туришибди...

Дунёда кўп нарса унутилади, кўп хотиралар хира тортади. Фақат мактаб унутилмайди, фақат устозлар сабоғи унутилмайди, фақат синфдошлар ўртасидаги дўстлик-биродарлик туйғулари абадий қолади. Мана шунинг учун ҳам орадан ўн, йигирма, ўттиз ва ҳаттоки ярим аср ўтгандан сўнг ҳам собиқ синфдошлар сарғайган винеткаларни кўтарганлари ҳолда бир-бир мактабга, учрашувга кириб келавердилар. Зеро, парталарда туғилган дўстлик соф, самимий, турфа тамаю ҳисоб-китоблардан ҳоли инсоний муносабат бўлади. Сабоқ берган муаллимлар-чи? Уларни унутиб бўладими, ахир?! Илло, ҳазрат Навоий лутф этганларидек:

Ҳақ йўлида ким сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо онинг ҳақин юз ганж ила...

Эрта-индин мактабларимизни минг-минглаб полапонлар, ҳали бизнинг назаримизда жуда кичкина бўлган ука-сингилларимиз, фарзандларимиз тарк этишади. Кимлар улар? Ахир ҳар замоннинг, даврнинг талаби айрича бўлганидай, ҳар бир авлоднинг ҳам ўзига хос идеали, омоли, комиллик борасида ўз нуқтаи назари бор.

Кимлар улар, янги аср бўсағасидаги битирувчилар? Орзулари қандай уларнинг, дунёни англашлари қандай уларнинг? Мамлакатимиздаги кечаётган улуғ жараёнларга муносабатлари қандай уларнинг? «Турмуш онгни белгилайди», дейишганидек, иқтисодий қийинчиликлар боис уларнинг қанчаси фазогир ёки олимликни эмас, тижоратчи бўлиб, дунё кезишни орзу қилмоқда?.. Уларнинг қанчаси мутолаага қизиқади?

Ҳолбуки, айнан битирувчилар учун яхши замонлар келди. Энг оғир муаммолардан бири бўлган олий ўқув юрти талабаси бўлиш истаги йўлидаги барча тўсиқлар олиб ташланган. Билим борми, марҳамат, тест синовларидан ўтинг. Компютерга таниш-билиш қидиришнинг, совға-салом қилишнинг кераги йўқ. Жаҳд қилиб, тил ўрганган бўлсангиз-ку, нур устига яна нур — беш дақиқаси кам талабасиз...

Хуллас, ҳаётимизга ёш авлоднинг янги оқими кириб келмоқда. Истардикки, бу оқим қудратли бўлсин, ҳаёт аталмиш улкан уммонда янги-янги тўлқинлар, демакки юксалишлар ҳосил эта олгувчи, ўз залворига, ўзининг собит йўналишига эга оқим бўлиб қолсин...

ҲИКМАТ ТОШИНИ ИЗЛАБ...

Кимё асли алхимиклар фаолиятининг маҳсули. Фидокор ҳаваскор кимёгарлар у моддани бунисига қўшиб, тажриба ўтказавершган-ўтказавершган, алал-оқибат, ҳар қандай қаттиқ жисмни тиллога айлантириб қўювчи сеҳрли суюқлик эмас, масалан, бинонинг кулини кўкка совуриб юборган порох ихтиро қилинган. Кейинги сафар куйган, ҳамма ери яра-чақа бўлган кимёгар бошқа янги бир моддани кашф қилган...

Олтин илоҳий суюқлик эмас, оғир меҳнат натижасида, тоғ маъданларидан, тонна-тонна жинслардан мисқоллаб олиниши ниҳоят фанга аён бўлди.

Тилло ўз йўлига, аммо ўшани излаш оқибатида илм кимё соҳасида улкан инқилобий ўзгаришларга эришди. Бугунги кунда ҳам кимё ҳаётимизга чуқур кириб, сингишиб кетган. Айтиш мумкинки, ўтаётган асримизнинг биринчи ярми кимё асри бўлди. Кимё ҳамма жойда. У кийимимизда, идишимизда, жиҳозларимизда ва ҳаттоки... таомимизда.

Куни кеча мамлакатимиз кимёгарлари ўз касб байрамларини нишонладилар. Буни қарангки, айнан ўтган ҳафта «Зарафшон — Нюмонт» Ўзбекистон-Америка қўшма корхонаси ҳам ўзининг ташкил этилганлигининг бир йиллигини нишонлади. Бу икки қутлуғ сана бирга келинганининг ўзи қутлуғ рамзийликдан шоҳидлик бериб турибди шекилли...

АВВАЛ ДЕҲҚОН БОЙИСИН

«Деҳқон бой бўлса — юрт бой бўлади», дейишади. Ҳақ гап. Аҳолининг асосий қисми қишлоқларда яшаётган юртимиз учун бу гап айниқса алоҳида аҳамият касб этади.

Вазирлар Маҳкамаси 2000 йилга қадар қишлоқ ижтимоий инфраструктурасини ривожлантириш тўғрисида қарор қабул қилди. Бу қарорга асосан энди қишлоқларда соғлиқни сақлаш муассасалари, маданий-маиший иншоотлар қуришга муҳим эътибор бериладиган бўлди.

Маълумотларга қараганда, кейинги тўрт йил ичида деҳқонларга 600 минг гектарга яқин ер томорқа қилиб бўлиб берилибди. Деҳқон томорқаси эса ҳосилдорликда ақлни шоширадиган даражада маҳсулдор бўлиши ҳаммамизга аён. Бу ҳол деҳқоннинг иқтисодий бойишига самарали таъсир кўрсатмасдан қолмайди. Биз юқорида тилга олган қарор эса деҳқоннинг маънавий жиҳатдан ҳам бойишига яна озми-кўпми ҳисса қўшади.

ГУЛЧЕҲРА

ФАЛСАФИЙ ГУРУНГ

МАЪНАВИЙ МУСТАҚИЛЛИК

Азамат ЗИЁ

Одатда маънавият ҳақида сўз кетганда барчага таниш ва доим бирдай қайтариладиган сўзларни эшитсак-да, аммо уни «ушлаб» кўриш имконига эга бўлмаганимиз сабаб шекилли, мавзуга яна қайтаверамиз. Бу табиий ҳол. Зеро, маънавият, инсон имконлари ва интилишлари чексиз. Шу билан бирга чексизликда йўқолиб, мавҳумлашиб кетмаслик учун қандайдир меъёрлар, тушунчалар бўлиши кераклиги ҳам табиий. Шунинг учун ҳам бизнинг шароитда маънавият моҳияти, яъни унинг, масалан ўтмиш давримиздан фарқи, алоҳидалиги ва ниҳоят мустақиллиги ҳар бир шахснинг ўз ўрнини англаш ва унга масъул бўлиши билан белгиланади. Оддийгина мисол. Ёши, маслаги, тажрибаси, салоҳияти, жамиятдаги мавқеи ва ҳоказолар нуқтаи назаридан бинойидекларнинг «совет даврида нон ўн тийин эди, энди-чи» қабилидаги «хайронлик»лари уларнинг ўз ўринларини англай олмаганликларидан, бунга улар ўша нон ўн тийинлик даврда ҳам эришолмаганликларидан далолатдир. Бундай аянчли ҳолат сабабини биз бугундан, ўша кишилардан эмас, балки сўнгги ўттиз йилдагина нон ўн тийинга тушган собиқ совет даври воқелигидан излашимиз керак. Совет тузуми энг аввало бизни сиёсий, ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқидан маҳрум қилди. Сўнгра ҳар қандай эркин фаолият ва турмуш асоси бўлмиш ердан, мол-мулкдан бебаҳра этди. Собиқ совет ҳукумати ўзига энг муҳим вазифа деб ўзбек жамиятини миллий ва диний қадриятлардан юз ўгиртиришни билди: ўтмиш тарих ва маданиятимиз ўз аксини топган, бизнинг кимлигимизни доимо ёдимизга солиб турадиган аждодлар ва ватанга содиқликка ундайдиган тарихий, маданий, маънавий йўлимиз гувоҳларини йўқотиш йўлини тутди.

Миллат ва жамият руҳсиз танага айлантирилди. Таъбир жоиз бўлса, биз етмиш беш йил наркозда яшадик. Унинг таъсирида ленинчи октябрятлар, ленинчи пионерлар, ленинчи комсомоллар ва ҳақиқий ленинчилар оғу ғоялари билан муттасил суғорилиб пировардида «совет жамияти» воқелигининг ажралмас бўлаги бўлдик. Оқ билан қорани ажратиш қобилиятини йўқотдик. Ҳаммамиз у ёки бу даражада «қизил»га айландик. Шу маънода мустақилликнинг энг улуғ рўли шундаки, у туфайли биз ўз руҳимиз, ўзлигимизни қайта тиклаш имконини қўлга киритдик. Руҳсизлик ҳолатидан тўлақонли ҳаёт кечириш шароитига эга бўлдик. Аммо шу билан бирга мазкур неъмат қадрини ҳамма вақт ҳам тушуниб етмаяпмиз. Шу ўринда ҳақли савол туғилади: мустақилликка муносабат жамиятимизда қандай? Бировлар бор, улар ҳар жиҳатдан истиқлол мазмунини тўла англайдилар, улар ватан учун ёниб-куйиб яшашга бел боғлаганлар. Бировлар бор, улар учун мустақиллик мавжуд қийинчиликларнинг бош сабабчиси (бундайлар асосан Горбачевни сўкадилар). Яна бировлар борки, улар учун кеча ҳам ёмон эмасди ва бугун ҳам шундай. Аммо мустақилликдан сўнг бошланган жараён улар учун энг муҳим бўлиб келган турли мазмун ва шаклдаги, турфа даражадаги ҳокимиятни йўққа чиқаради ва чиқармоқда.

Хоҳлаймизми-йўқми, биз ана шу маънавий воқелик билан ҳисоблашмоғимиз даркор. Бизнинг асл мақсад ва манфаатларимизга тўғри келмайдиган «бировлар» буғдой эмас, уларни ўриб ташлаш билан қутулиб бўлмаслигини ёдда тутишимизга тўғри келади. Биз бу борада болшевиклар йўлидан боришимиз мутлақо мумкинмаслигини, асл мақсад ва вазифаларимизга зидлигини қаттиқ ҳис этишимизга тўғри келади. Уларни фақат икки нарсагина бартараф эта олиши мумкин: вақт ва тафаккур. Тафаккур бўлганда ҳам фалсафиймас, амалий тафаккур.

Донишмандлар айтишларича ва тажриба тасдиқлашича, инсоннинг йигирма-йигирма беш йил умри муттасил ўқиш, ўрганишга сарф бўлади. Мазкур давр мобайнида унинг онги, дунёқараши, салоҳияти шаклланади, тарбияланади. Ёшликда ўрганилгани тошга йўнилганлигини ҳисобга олсак, боғчадан то олий ўқув юртини битиргунга қадар киши тафаккурига нима сингдирилса, қолган умри давомида у ўшани дейди, ўшанга суянади. Шу ўринда бир савол ҳақда ўйлайлик: бугун бизда боғчадан олий ўқув юртига қадар чўзилувчи таълим ва тарбия тизимининг ягона, яхлит давлат тизими ишлаб чиқилганми? Айтишларича, Ернинг сунъий йўлдоши ва космик кемасини учиришда советлардан бирозгина ҳаяллаган америкаликлар нима учун шундай бўлди, деган саволга жавоб излай бошлаган эканлар. Ҳатто Конгресс махсус комиссия тузиб, бир неча ой мазкур савол устида бош ҳам қотирган. Ахийри бир хулосага келибдилар. Умумий таълим тизимини тубдан кўриб чиқиш керак. Ва шунга енг шимариб киришиб бугун эса унинг доимий меваларидан баҳраманддирлар. Эътироз билдириб, бизнинг бу шароитда бу тадбир каттадан катта маблағлар талаб қилади, дейишлари мумкин. Бу асоссиз эътироз. Зеро, ҳозирги бор маблағнинг ўзигаёқ шундай концепсияни рўёбга чиқарса бўлади. Кези келганда шуни ҳам таъкидлаб қўймоқчимизки, бугунги кунда иқтисодий қийинчиликлар, қўшимча маблағларни етишмаслигини баҳона қилиб ҳеч нима қилмаслик ҳолати одат тусига кириб қолди. Биз бу билан агар салоҳият ва ишнинг кўзини билиб, фаолият кўрсатилса, бор маблағлар ҳисобидан мақсад ва манфаатимизга мувофиқ ишларни амалга оширса бўлади, демоқчимиз. 2 та мисол. Ҳозирда тамомила ўзбекона муҳитда яшовчи баъзи бир ватандошларимиз ўз фарзандларини яна рус синфларига бермоқдалар. Гарчи билиб турса-да, ана шундайлардан сабабини сўрадик ва рус синфларида ўқитиш савияси баланд, деган жавобни олдик. Хўш, нега шундай? Ўқитувчилар маоши ва бошқа-бошқаларда фарқ йўқ-ку. Тўғри, аммо дарсликларда бор дейишлари мумкин. Аммо, кечирасиз, мустақилликнинг бешинчи йилида яшаяпмиз. Бундан ташқари ҳукумат дарсликлар учун ҳеч қандай маблағни аямаган. Иккинчи мисол. 1994 йили катта тантаналар билан Мирзо Улуғбекнинг 600 йиллик тўйини ўтказдик. Газета, журнал, радио, телевидение дейсизми, турли-туман ташкилотларда дейсизми, мазкур мавзуга хўп эътибор бердик. Бироқ, тантана йили ўтдию ҳамма Мирзо Улуғбекни унутди. Бундай муносабатни бошқа алломаларимизга нисбатан ҳам кўришимиз мумкин. Нега шундай? Чунки биз «кампаниявозликка» ўрганганмиз. Ваҳоланки, айтайлик, Мирзо Улуғбек меросини, унинг жаҳон сивилизатсиясидаги буюк аҳамиятини тарғиб-ташвиқ қилиш миллийлигимиз ва салоҳиятимизни, ғурур ва илмга ташналикни тарбиялашда беқиёс ўрин тутади. Агар Мирзо Улуғбек каби аллома бошқа халқ тарихида ўтган бўлсин, бу ҳақда бонг уриб дунёни бузиб юборадилар. Бир сўз билан айтганда, биз буюк давлат даражасига кўтарилиш учун етук мутахассислар зарурлигини англаб, уларни қандай ва неча босқичда тайёрлаш, боғча ва мактабнинг ўрни қандайу, махсус ва олий таълимнинг роли қандай бўлиши, дарсликларга қўйиладиган талаблар, ўқитувчи ва домлалар салоҳияти, матбуот, телевидение ва радио иштирокини ўз ичига олувчи ва мақсадга мувофиқ ишловчи ўз ижрочилари ва жавобгарларига эга умумий консепсияни ишлаб чиқаришимиз керак. Бу давр ва келажак талаби. Энди маънавий мустақиллигимиз учун ниҳоятда зарур бошқа бир масалага ўтсак. Юқорида биз бозор иқтисодиёти асрлар давомида яшаб келаётгани ҳақида айтдик. Унинг барҳаётлигида шу муносабатлар таянчи бўлмиш мулк ва ишлаб чиқариш эгаларининг ўрни беқиёс бўлгани аниқ. Чунончи эркин иқтисодий муносабатлар тараққиёт йўлининг сармоядорлик босқичида мулкдорларнинг ўрни муҳим бўлганини яхши биламиз. Мулкдорлар иқтисодий муносабатлардаги асосий куч демакдир. Миллий маконда миллий мулкдорлар миллатнинг сиёсий, иқтисодий ва маданий манфаатлари ҳимоячиси бўлиб чиқади. Миллий озодлик ҳаракатларида фаол иштирок этиб, кўп ҳолларда уларга раҳнамолик ҳам қилади. Ана энди мулкчилик шаклларидан қатъий назар ҳозирги иқтисодий муносабатларимизда асосий куч ҳисобланмиш корхона бошлиғи ва эгасидан бошлаб, дўкондору тижоратчиларга — барча-барчасининг майда, ўрта, йирик миллий мулкдорларнинг маънавий оламига, яъни сиёсий, иқтисодий мустақилликка, юксак тараққиёт йўлида боришликка муносабатларини кўриб чиқайлик. Уларни тушунишга ҳаракат қилайлик.

Сиёсий мустақилликка қандай шароитда, қандай қилиб ва кимлар, аниқроғи ким раҳбарлигида эришилганининг жонли гувоҳи сифатида шуни айта оламизки, мустақиллик масаласида миллий мулкдорлар асосан четда турди. Энг оғир йиллар ортда қолди. Бу йиллар тошини ким ва кимлар кўтариб ўтганини ҳам яхши биламиз. Миллий мулкдорлар орасида шундайлар ҳам бўлдики, ўз шахсий ва корпоратив манфаатларини ўйлаб ё ожизликлари сабаб, «эски узилган алоқаларни тиклаш керак, шундагина иқтисодий аҳволимиз яхшиланади» кайфиятига зўр бериб, билиб-билмасдан сиёсий мустақиллигимиз пойдевори учун хавф ҳам туғдирдилар.

Эркин иқтисодий муносабатлар жараёнининг ҳам миллий-молиявий, ҳам ҳуқуқий-амалий асослари яратилди. Эркин иқтисодий муносабатларда иштирок этаман деган ҳар кимга бугун барча шароитлар муҳайё. Хуллас, тўрт ярим йилда мулкдорлар ҳақиқатан ҳам, ишлаб чиқаришнинг энг салмоқли эгаларидан бирига айланишди. Савол: бизнинг бугунги мулкдорлар ҳеч бўлмаганда гоҳо, биз қайда эдигу, қайга келдик, ким эдигу ким бўлдик, бунинг бош сабаби нимада, у қандай куч экан, деб ўзларича ўйлаб кўрадиларми? Эришганларининг барига мустақиллик сабаб бўлганини тан оладиларми? Тан олсалар, ана шу — мустақилликни мустаҳкамлаш, ривожлантириш, яшнатиш, яна ўзларига нафли бўлган бошқа қирраларини очилиши учун қандайдир маънавий бурч, маъсулият сезадиларми?

Жамият салоҳиятли, етук, кенг дунёқарашли, маданият ва маънавиятли кишиларга қанча бой бўлса, иқтисодий тараққиёт доираси шунчалар бақувват бўлишини улар биладиларми? Кутубхоналари кўп ва бой, замонавий мактаблари етарли ва замонавий, турли йўналишдаги китоблари кўп ва арзон жамиятда буюк олимлар, шоиру ёзувчилар, сиёсатчию ишбилармонлар етишиб чиқиш имкони юқори бўлишини англайдиларми?

Нима, ўзбек сармоядорлари транс-континентал лойиҳаларни амалга оширишни, етти иқлимда мавжуд битмас-туганмас «рента» булоқларини симиришни орзу қилмайдиларми? Агар шундай режалари бўлса, бунга фақат юксак салоҳиятли ва маданиятли жамият ҳамда буюк давлат намояндаларигина қодир бўлиши мумкинлигини англайдиларми? Агар шундай бўлса, бизнинг миллий мулкдорларимиз мустақиллик, тараққиётимизнинг энг толмас, онгли тарғиботчилари, ҳимоячилари, амалий ва доимий иштирокчилари бўлмоқлари керак.

Икки оғиз сўз сиёсий, иқтисодий ва маънавий мустақилликдаги зиёлилар ўрни ҳақида. Лўнда айтганда, зиёлилар аслида истиқлол меваларига эгалик қилиш, уларни ўзаро бўлиб олиб баҳраманд бўлиш учун курашмайдилар, жонфидо қилмайдилар. Аксинча, миллий истиқлолдан юзага келган натижадан жамиятнинг барча аъзолари ўз имкониятлари ва салоҳиятларига яраша истифода эта олишлари учун сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, маданий, маънавий, ҳуқуқий шарт-шароитлар даҳлсизлиги йўлида ўз тарихий ўринларини йўқотмасликлари учун яшайдилар, курашадилар. Шундагина зиёли номи ва мазмуни оқланади. Шундагина миллий истиқлол ва тараққиёт абадий қолади.

Энди торозунинг иккинчи палласидаги «юк» — демократияга тўхталсак. Ҳақиқатдан ҳам, у оғир юк. Аммо кераклик юкнинг оғирлиги йўқ. Юкни эса елкага кўтаради. Қарамнинг елкаси фақат калтак зарбини кутади. Демак қарамлик шароитида эрк ва адолат бўлмайди. Ва демак эркка эришган жамият учун адолат ва демократия эшиги очилади. Эшик орасидан ўтиб олиш адолатга эришдим дегани эмас. Адолат учун доим курашилади. Доим шундай бўлиб келган. Зеро ҳаёт бу кураш демакдир. Шунинг учун ҳам мутлақ мустақиллик ва озодлик йўқ. Шундай экан мутлоқ адолат тўғрисида сўз юритиш ортиқча. Акс ҳолда инсон ўйига етолмай «ақлидан озади», воқеликдан, яшаб турган замонасидан, унинг паст-баландликларини холис идрок этиш имконидан маҳрум бўлади, тараққиёт тўхтайди. Демак бугун биз демократия хусусида сўз юритарканмиз, энг аввало мавжуд воқелигимиздан келиб чиқмоғимиз лозим. Четга боқиш, маҳлиё бўлиш ниҳоятда хавфли. Бугун, ҳеч бир иккиланмай айта олишимиз мумкинки, Амир Темур даврида бизда давлат демократиясига эришилганди. Ҳамма нарса давлатнинг тепасида қандай шахс туришига боғлиқ. Агар у билимдон, адолатли, қатъий бўлса, давлат демократиясини ўрнатиш мумкин. Лекин бундай ҳолат ўша шахс жамиятни бошқариш имконидан маҳрум бўлиши билан тўхтайди (Амир Темур ўлимидан кейинги аҳволни эслайлик).

Бугунги авлод сотсиалистик демократияни ҳам ўзида синаб кўриш «бахти»га муяссар бўлган. Биз уни «наркотик демократия» деган бўлардик. Ҳаммамиз ўша даврдан чиққан эканмиз, озми-кўпми ўша «демократия»нинг таъсири бўлиши табиий. Аммо асосий масала биз учун бошқа ерда. Билмадик, бунга ким қандай қарайди. Бизнингча, ҳақиқий демократияга юксак иқтисодий тараққиёт орқалигина эришиш мумкин ё бўлмаса бу унга қараб борувчи энг яқин йўл. Фикримиз исботи учун кичкинагина имтиҳон. Агар хоҳлаган кишига, хоҳлаган ерда қуйидаги икки савол берилса, аминмизки, икковига ҳам жавоб бир хил бўлади:

1) Бугун жаҳонда иқтисодий жиҳатдан энг тараққий этган давлатлар қайсилар? 2) Бугун жаҳонда қайси жамиятларни энг демократик дейиш мумкин? Жавоб: АҚШ, Ғарбий Европа, Япония ва яна бир-икки мамлакат. Шу ҳолатнинг ўзиёқ демократик жараён иқтисодий муносабатлар ривожи билан боғлиқлигини кўрсатмайдими? Янада ойдинроқ айтганда, юксак иқтисодий тараққиётга эришиш учун умумий ва олий таълим, фан, маданият, ишлаб чиқаришнинг турли-туман соҳаларида не-не тадбирларни амалга ошириш керак бўлади. Буларнинг бари жамиятдан улуғ ҳаракат ва чуқур тафаккурни талаб қилиши ҳам аниқ. Демак доим тафаккур ҳаракат ривожда бўлади. Тафаккур ҳаракати алоҳида шахсни ҳам, бутун-бутун гуруҳ ва табақаларни ҳам тарбиялайди, кўп нарсага кўзни очади. Тафаккур катта бир қудрат, унинг юки бор, бу юкка эга шахс вазмин бўлади.

Иқтисодий тараққиётнинг демократия гарови эканлигининг яна бир муҳим асоси бор. Иқтисодий муносабатлар мазмуни эркин экан, иқтисодиёт ҳар қандай жамиятнинг пойдевори экан, пойдевори эркин жамиятнинг устқурмаси — ижтимоий-сиёсий-маданий муносабатлари ҳам эркин бўлиши муқаррар. Хоҳишларимизга боғлиқ бўлмаган ҳолда пойдевор шуни тақозо қилади. Агар шу талаб ўз вақтида қондирилмаса, тараққиёт сустлашади, тўхтайди ё ижтимоий-сиёсий кескинлик юзага келади. Зеро иқтисодиёт ўсиб борган сари ўзига янада эркинроқ муносабатни талаб қилаверади. Биргина мисол. **Уч-тўрт йил бурун етиштирилган пахта ҳосилининг ярмигача миқдори пахтакорда қолишини ким тасаввур қилибди дейсиз.** Балки бугунги иқтисодий ислоҳотларимиз меъмори тасаввур қилган, шунга интилган бўлиши мумкин. Аммо кўпчилик, айниқса деҳқонларнинг ўзи бунга ишонмаган ҳам, ўйламаган ҳам. Эркин иқтисодий муносабатлар қонунларидан бохабар бугунги кунда ҳадемай ҳосилнинг юз фоизи деҳқонлар ихтиёрида қолишини айтиш энди қийин эмас. Буни бизга ким ўргатди? Эркин иқтисодиёт табиати. Ўзгаришлар нафақат иқтисодий муносабатларда, балки сиёсий-ижтимоий соҳаларда ҳам бориши аниқ. Шу маънода, фикримизча, бир мавзу муҳим бўлиб қолди. Юртбошимизнинг Самарқанд ва Қашқадарёга ташрифлари ва у ердаги аҳвол шуни кўрсатдики, биз яқин вақт ичида ўрта ва қуйи бўғин бошқарув тизими ҳақида бош қотиришимиз лозим.

Шундай қилиб, биз торозунинг икки палласини мувозанатга келтиришга уриниб кўрдик. Албатта, бу ҳали нуқта қўйилди дегани эмас. Бунга эришиш ҳам мумкин эмас. Зеро, инсон ва инсониятнинг имкон ва хоҳишлари чексиз. Фақат бир нарса аниқ — киши фикрлаш, ҳаракат қилиш, ватанни ва халқни севишдан тўхтамаслиги лозим. Торозу паллалари эса тебранишдан тўхтамайди.

МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ — ДАВР ЭҲТИЁЖИ

Давлатимизга қўшни бўлган мамлакатлар ҳудудида авж олаётган сиёсий ўйинлар, ўзини етук назариётчи деб англаётган сўзамол шахсларнинг олға сураётган ақоид (консепсия)ларига эътибор қилар эканман, беихтиёр ҳазрати Мусо алайҳиссалом даврларидаги золим фиръавннинг қулликдан бош тортган қавмларга кўрасатган сиёсат майдонидаги масхарабозликлари, инқирози муқаррар бўлган салтанат талвасасидаги талпинишлари кўз ўнгимга келаверади. Ваҳоланки, фиръавн Ҳақ ва Адолат йўлида бўлган янги куч олдида ўзининг нечоғли ожиз эканлигини фаҳмлаб етган эди.

Маълумки, собиқ иттифоқнинг сиёсатдаги диктатура, топшириқбозлик, назария, сиёсат ва амалиётнинг бир-биридан узилиб қолиши каби асосларда қурилган сотсиалистик тузуми пойдевори ниҳоятда бўш эди. Ана шу бўш пойдеворни қуришда ҳам барча соҳаларда ҳам назарий, ҳам амалий масалаларда жуда қўпол хатоларга йўл қўйилди. Бу эса ўз навбатида иттифоқнинг хом ашё базасига айлантирилган чекка ўлкалари қатори Ўзбекистонни ҳам дунё ижтимоий-иқтисодий тараққиёти тажрибасидан ажралиб қолишига олиб келди.

Айниқса, жамият маданий ҳаётининг барча соҳалари тўлиғича синфий, партиявий мақсадга бўйсундирилиб, сиёсатлаштирилди. Натижада барча маданий бойликлар, инсоний қадриятлар мафкуранинг бир қисмига, уни амалга ошириш воситаларидан бирига айланиб қолиб, мустақил ўзига хос хусусиятларини йўқота борди. Шаклан миллий, мазмунан «мустамлака» бўлган халқлар ўтмиши, маданий мероси, тили, дини, миллийлиги сотсиализмнинг ғоявий қолипларига мос келмагани учун четлаб ўтилди ёки «хўжа кўрсин» тарикасида бирёқлама ўрганилди.

Икки авлод умрича давом этган бу худбин сиёсат, алҳамдулиллоҳ, ўз интиҳосини топди. Аммо... яна ўша даврни орзу қилаётган сиёсат қўғирчоқларининг морбознинг аврашига монанд қилиқлари кишини сергаклантиради. Бу масала барча иймонталаб, ўз Ватанини жондан севгувчи зиёлилар қаторида мени ҳам лоқайд қолдирмади. Зеро, пири комил Амир Низомиддин Алишер Навоий бундан қарийб олти юз йиллар бурунок ана шу «бирлашмоқ керак» деб аюҳаннос солаётган, ўзи мансуб бўлган халқнинг холис фикрли зиёлиларига ҳам «кулги» бўлиб турган «ўртоқлар»га қарата

Ёр улдурким, тилию кўнгли
онинг бўлса бир,
Ким тили ўзгаю кўнгли
ўзгадур ул ёр эмас,

деб очиқ-равшан айтиб қўйган эдилар.

Ҳазрати соҳибқирон Амир Темур туғилиб ўсган юртларининг порлоқ истиқболи, унинг чўнг маданий ва маърифий юксалиши бу минтақада мустақил давлатнинг пайдо бўлиши билан амалга ошиши мумкинлигини зукко сиёсатдон сифатида фаолиятларининг бошидаёқ англаб етган эдилар. Чунки, тарих тажрибалари кўрсатганидек, IX асрнинг охирларида Марказий Осиёда Сомонийлар, кейинчалик Қорахонийлар, Ғазнавийлар, Хоразмшоҳлар ва бошқа қадимий маданият анъаналарига бой бўлган мустақил давлатларнинг вужудга келиши билан шаҳарлар ва шаҳар маданияти тез ривожланди, маданий алоқалар кучайди, уйғониш даври бошланди. Ислом маърифати ва «мусулмончилик» деб аталмиш маънавиятга асосланган бу давр парвозига XIII асрнинг 20-йилларидан бошлаб зарба берилди. Аммо, XIV асрнинг 60-йилларида буюк Амир Темур асослаган мустақил империя юзага келгач, уйғониш тикланди, илм ва маънавий равнақнинг II босқичи бошланди.

Илм аҳлига маълум бўлган тарихий хронологияни қайд этишдан мақсад нима, деган хаёлга боришингиз мумкин, азиз ватандош. Бундан мақсад шуки, биринчиси, «Илк Уйғониш», иккинчи босқичи «Темурийлар Ренессанси» деб аталмиш катта миллий юксалишларни бошидан кечириб, неча-неча адолатсизликларга бардош берган менинг жафокаш элим бугунги кунда, дунёвий сивилизатсия жараёни ўзининг юқори чўққисига эришган бир даврда янги маданий ва маърифий парвоз олдида, менинг назаримда энди жуда узоқларни кўзлаган ўзига хос Миллий Уйғониш даври бўсағасида турганга ўхшайди.

Давлатимиз сиёсий мустақиллигини эълон қилган пайтдан ҳозирги кунга қадар ўтган давр мобайнида жамиятимиз кишисининг тафаккурида жиддий ўзгаришлар юз берди. Бу албатта, табиий ҳол. Лекин, бундай тафаккурий тозариш, келажакка бўлган катта умид, ўз куч-ғайрати, билими ва тажрибасига бўлган ишонч халқимизга жуда узоқ вақт, балки ҳазрати Соҳибқирон Амир Темур даврларидан сўнг биринчи бор насиб этмоқда. Шунинг учун ҳам мен жамиятимизнинг бугунги кунини мустамлака занжирларини юлқиб улоқтирган ҳазрати соҳибқирон Амир Темур даврларига қиёс қиляпман.

Ҳазрати Соҳибқирон ўзларининг доно сиёсий тадбиркорликлари, халқпарвар, адолатпарвар ва маърифатпешаликлари туфайли Туронзамин халқлари бой маънавий, ижодий имкониятларини очишда катта хизмат кўрсатдилар. Баҳоваддин Нақшбанд, Али Қушчи, Лутфий, Журжоний, Тафтазоний, Коший, Давоний, Кошифий, Беҳзод, Жомий каби олим ва фозил ижодкорларни дунёга «Темур сивилизатсия»си берди. Хожа Аҳрори Вали, Низомиддин Амир Алишер Навоий, Мирзо Улуғбеклар бу маданий кўтаринкиликнинг чўққилари ҳисобланадилар.

Маълумки, мустақиллик халқни тинч ҳаётга, фаровонликка олиб боришга қаратилса, яхши натижаларга эришилади. Бу эса ижтимоий-маданий тараққиётда илм-фан, маърифатга таянишни, ижодий ақлга имкон яратилишини тақозо этади.

Бироқ, ана шундай масъулиятли даврда биз шу нарсани эътибордан қочирмаслигимиз лозимки, «мусулмон Шарқидаги IX-XII асрлардаги маданий жараён ўз мазмуни, моҳияти, тарихий ривожланишдаги ўрни жиҳатидан Оврўпо мамлакатларидаги XVI-XVII асрлар Уйғониш маданиятига тўғри келади. Бироқ Шарқ ва Оврўпонинг турли шароитларида улар ўзига хос хусусиятларини ифодалайдилар:

Биринчидан, Оврўпода Уйғониш маданияти феодализм муносабатлари ва маданиятининг янги ижтимоий-маънавий талабларига жавоб беролмаслиги ва янги эҳтиёжларни қондиришга бўлган интилиш натижасида вужудга келиб, буржуа муносабатлари ва буржуа маданиятининг асосланиши билан якунланади.

Мовароуннаҳрда эса Уйғониш маданияти илк феодализм маданияти, феодализмнинг тез ривожи ва мустақил феодал давлатларнинг ривожи билан боғлиқ янги эҳтиёжлар асосида шаклланди.

Иккинчидан, Уйғониш маданиятининг характери маълум минтақалардаги фалсафий дунёқарашларнинг хусусиятларига ҳам қаттиқ боғланган бўлади. Жумладан, Шарқ қадимий фалсафаси аввал-бошдан кўпроқ инсон руҳиятини, унинг ички оламини билишга ва инсонларнинг ўзаро муносабатларини англашга эътибор берган бўлса, Ғарб фалсафасининг бирламчи мақсади ташқи дунё табиатини билишдан, инсоннинг табиий борлиқдаги ўрнини белгилашдан иборат бўлган.

Шарқ ўз тафаккурий тараққиётида инсоннинг ижтимоий аҳволини кейинга суриб, унинг маънавий камолотига эътибор берган бўлса, Ғарб бутун диққатини инсоннинг ижтимоий эҳтиёжларини қондиришга қаратди. Бунинг натижасида Оврўпо давлатларининг колониялар эгаси бўлишга интилишлари кучайди.

Учинчидан, Шарқ ва Ғарбнинг инсонга бўлган муносабати уларнинг таълимга бўлган муносабатида ҳам акс этди.

Таълимни восита деб билган Ғарб илм-фаннинг барча воситаларидан кенг фойдаланиб тўкин-сочин жамият барпо этолди. Бироқ у ахлоқий қадриятларидан ажралди. Шарқ эса таълимни мақсад деб қараб, техникавий тараққиётни ўйламай, юксак маънавиятни сақлаб қолгани ҳолда чуқур иқтисодий тушкунликлар домига дучор бўлди[1].

Ана шу мулоҳазалар нуқтаи назаридан биз бугунги кунда ўзимизни янги, ўзига хос маънавий ва ижтимоий-иқтисодий тикланиш, кўтарилиш жараёни бўсағасида ҳис этар эканмиз, Ғарб ва Шарқ Уйғониши сабоқлари ҳаётимизга ибрат бўлмоғи лозим.

Ҳурриятга эришувимиздан кўп ўтмай давлатимиз ўзининг буғдой ва нефт мустақиллигига эришди. Ижтимоий-маданий ҳаётда, саноат ва тижорат соҳаларида эришилган ютуқлардан ташқари, биргина юқорида келтирилган далилнинг ўзиёқ бизнинг бугунги ҳукуматимиз сиёсатини ҳазрати Соҳибқирон давлатчилик сиёсатларидаги баъзи жиҳатларга қиёслашга имкон беради. Ибн Арабшоҳнинг маълумот беришича, ҳазрати Соҳибқирон ўз ҳарбий юришларини аксари қиш ойларига мўлжаллар эканлар. Армияни ва юртда қолаётган халқни ғалла билан таъминлаш мақсадида аскарга деҳқончилик қилиш учун рухсат, аниқроғи буйруқ берилар экан. Ғалла ҳосили йиғиб олингач, ўзини ва аҳли оиласини иқтисодий жиҳатдан таъминлаган, шаҳар бозорларини тўлдирган аскар ҳарбий юришларга отланар экан.

Ҳасан Ато Абуший номли муаллифнинг «Туркий қавмлар тарихи» деб номланган асарида Туронзамин халқлари «... маданият ва маориф бобинда оламда энг улуғ хизмат кўрмишлар: Оврўпо халқини маданий ўлан Шарқ (Ҳинд, Чин, Туркистон, Форс, Араб) ила турклар тонишдирмишлар. Ва оролларинда воситаи маданият [illegible] маориф ва тижорат ўлмишди[illegible] лар... турк улуғлариндин бири: «Дуруст! Неча минглар ила йиллар ичинда бир неча мартаба бадавий ва ё бадавийлашмиш халқлар ҳужуми ила турк маданияти йер йузиндин йўғолиб туруви мумкин. Лекин ҳамонда асари бутунлай битмай қолмишдир. Онларнинг хотира ва ёдгорлари ва муаррихларнинг шаҳодати шаксиз бу ўринларда маданият олами бўлганлигини кўрсатадир. Ва булар борчаси бўлажак вақти ила келажак маданиятнинг муқаддима ва сармоялари бўла олурлар», демиш» (таъкид меники — Д.С.) каби фикрларни келтиради. Ана шундай «маданият сармоялари»га эга бўлган соҳибҳидоят халқимизнинг ҳазрати соҳибқирон Амир Темур ва темурийлар давридан ҳам чўнгроқ, юксакроқ миллий кўтарилишига юртимиз атрофидаги сиёсат «морбоз»ларининг аврашлари келажакни асраш йўлидаги ҳушёрлигимизни орттириш учунгина хизмат қилмоғи лозим.

Юртимизда кечаётган сиёсий-ижтимоий, маданий-маърифий жараён Миллий юксалиш, Миллий тикланиш, Миллий Уйғониш каби номлар билан сифатланар экан, бу асло ғаразли миллий мумтозлик нуқтаи назаридан ўйлаб топилган сафсата эмас, балки ватанпарварлик, элсеварлик, миллатсеварлик каби дилдаги пок ҳиссиётларнинг тилга кўчишидан ҳосил бўлган эътирофдир.

Соҳибҳидоят юртим, фарзандларим ва улардан туғилажак авлодлар келажаги ҳақида ўй сурар эканман, ҳазрат Алишер Навоийнинг ушбу қитъаларида акс этган ҳақиқат кўнглимга таскин беради:

Не раҳравеки, тожи
ҳидоят бошидадур,
Йўқ бок анга ҳаводиси
афлок тошидин.
Ҳудҳудки, қўйдилар
азалий тож бошиға,
Тушғайму жола ёққон
ила тожи бошидин?

Алҳақ! Бугун менинг йимоним комилки, мустақил, ҳур тараққиёт йўлига қадам қўйган машҳур Ватаним Шарқ заминидаги осмон билан «тиллашган» виқорли тоғлар сингари асрлардан асрларга юксалиб бораверади! Иншоаллоҳ.

Дилором САЛОҲИЙ,
филология фанлари номзоди,
Самарқанд

[1] *Исомиддин Салоҳий. Самарқанд Давлат меъморий обидалар ва нафис санъат тарихи музей—қўриқхонаси 1995 йилги биринчи сиёсий ўқишларида қилинган маърузадан. Қўлёзма. Музей архиви.*

МУСАВВИР ВА ТАСАВВУР

ИЛҲОМ БЕРАЁТГАН ТАРИХ

Ўн олти йилдан буён самарали ижод қилиб келаётган мусаввир Ҳайдарбек Санаев яратган турли мавзулардаги тасвирий асарлар орасида манзаралар, натюрмортлар ҳамда портретлар бор. Уларни томошабинлар кўп марталаб кўргазмаларда кўриб баҳраманд бўлишган. Асарларнинг айримлари музейлардан ўрин олган, фотонусхалари эса тўпламлар, журналлар, бошқа турли матбуот нашрларидаги зарварақли саҳифаларни безаган. Аммо Ҳайдарбек сидқидилдан ҳаракат қилиб юзага чиқараётган тарихий мавзудаги асарларини кўпроқ қадрлайди.

1994 йилда Алишер Навоий номидаги Нафис санъат мактабида, сўнгра эса Ўзбекистон Меъморлар уюшмасининг кўргазмалар залида Ҳайдарбек Санаевнинг шахсий кўргазмалари ташкил этилди. Унда нисбатан ёш бўлса-да, юқори маҳорат даражасига эришган мўйқалам соҳибининг 1989-1994 йилларда яратган сараланган 55 та бадиий тасвирий ишлари муваффақиятли намойиш қилинди. Кўргазмадан жой олган (Буюк ипак йўли) деб аталган асарлар туркуми рассом ижодининг асосини ташкил этади. Уларнинг мазмунига буюк тарихий шахслар, қадимий ёдгорликлар, осори атиқалар, кўҳна ривоят ва асотирларнинг тасвирий акслари ҳам киритилганлигини, уларнинг нақадар кенг қамровли ва мураккаб эканлигини кўрсатади. Мусаввир узоқ ўтмиш ва ҳозирги давр оралиғидаги воқеаларни қамраб олишга, асарлар мажмуи орқали бадиий бетакрор бўёқларда тасвирлашга ҳаракат қилмоқда. «Абу Али ибн Сино», «Шоҳ» (Улуғбек образи), «Афросиёб», «Самарқандда баҳор», «Қадимий Дабусий қалъаси», «Оқ тепа», «Чўпонота мақбараси», «Эски масжид», «Кўҳна Урганч» ва бошқа кўплаб ажойиб асарлар рассомнинг тарихий мавзудаги ишларининг тадрижий давомидир.

Кўпчилик рассомлар одатда баҳор фаслини қувончли, ёркин, очиқ ранглар мажмуи орқали тасвирлаб кўрсатишга ҳаракат қилишади. Ҳайдарбек бу мавзуни очиб беришда бошқача йўл танлаган. Унинг «Самарқандда баҳор»ида қандайдир сирлилик мавжуд бўлиб, у асосан ранглар воситасида юзага чиқарилган. У тун пайти Афросиёб кўриниши билан биргаликда олиб тасвирланган. Қорадарё бўйидаги шаҳар қорамтир, қўнғир-илиқ ранглар уйғунлигида акс эттирилган. «Афросиёб» асарида эса шаҳар бор бўйича тепалик устида кўриниб тургани чизилган. Унда давр руҳи сезилади, тасвирлар қадимги пайтлардаги манзарани кўз олдингизда намоён этади. Маълумки, илгариги замонларда қалъа-шаҳарлар ернинг баланд жойларига қурилиб, атрофи «зов»лар сув тўлдирилган хандақлар билан ўралган. Ҳозирги пайтда у нарсалар сақланиб қолмаган, аммо мусаввир уларни композитсияга киритиб, кўприк ва у томон йўналиб бораётган қадимги арава орқали давр руҳини ёритиб беришга уринган. Рассом ижодида бўёқларни айнан ўз ўрнида ишлатиш, унинг турли рамзий ифодаларига эътибор бериш кучли. Ҳар бир асарига мусаввир ранг ва туслар моҳиятидан келиб чиқиб жиддий ёндашади ҳамда композитсиядаги тарихларни бўрттириб, жонлантириб юборади. Бўёқнинг ҳар бир қуюқ суртмасига, ҳатто мўйқалам қолдирадиган бужур изларга жило бериб, уларга алоҳида маъно юклайди, мазмунни чуқурлаштиришга ҳаракат қилади. Ўз туйғуларининг нозик ифодасини ранглардан топади. Уларни томошабинга ҳам «юқтиришга» интилганлиги сезилади.

Суратда: рассомнинг «Дабусия қалъаси» асари

«Амир Темур масжиди» номли рангтасвир улуғ соҳибқирон меъморчилик борасида амалга оширган бунёдкорлик ишларидан бирини тараннум этувчи асардир. Рассомнинг айтишича, бир китобда илгари қаердадир Амир Темур масжиди бўлганлигини ўқиган экан. Кейин унга қизиқиб қолган. Архив ҳужжатлари билан танишиш истагида манбаларни қидириб, «Туркестанские ведомости» газеталари тўпламидан рассом А. Каразин томонидан қалам билан сурати туширилган, изланаётган бино нусхасини топган. Ўз пайтида, кўп йиллар муқаддам тезкорлик билан ишланган хомаки расмларга қараб улар асосида масжиднинг асл кўринишини тасвирини тиклашга, рангларини тасаввурида топишга муваффақ бўлди. Натижада илгари ҳеч ким томонидан бор бўйича акс эттирилмаган тарихий ёдгорликнинг рангтасвири бунёд бўлди.

Бу ишни тарихий манба ҳисобланган, мубҳамроқ қаламсуратлардан фойдаланиб амалга оширишида Ҳайдарбекда мавжуд бўлган истеъдоднинг, йиллар мобайнида орттирилган маҳоратнинг кучи ҳам муҳим аҳамият касб этгани шубҳасиз. Тасвирий асарда Амир Темурнинг мовий рангни ёқтирганлигига урғу берилган. Шу билан бирга тарихда соҳибқирон салтанати ҳукм сурган замонлар «олтин давр» ҳисоблангани учун тилла ранг рамзий тус ва бўёқлар мажмуидан ҳам унумли фойдаланиб намоён этилган.

Ҳайдарбек Санаев улуғ аждодимиз соҳибқирон Амир Темур баҳодир ҳаёти билан боғлиқ қадамжоларнинг аниқ, тиниқ, рангин кўринишларини ўзида акс эттирувчи яна бир нечта асарларни ишлаб ниҳоясига етказмоқда. Мусаввир бу йил Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонига кўра Амир Темур йили деб эълон қилинганлиги, ЮНЕСКО қарори бўйича буюк соҳибқироннинг 660 йиллигини жаҳон жамоатчилиги кенг нишонлаши муносабати билан ташкил қиланажак тасвирий санъат кўргазмаларида иштирок этиш ниятида тинмай изланмоқда.

Баҳром ТОЖИЕВ

УЙҒОНИШ ҚАҲРАМОНИ

Италия Уйғониш даври мутафаккирлари ва Амир Темур

АҚШ Индиана университетининг профессори Хайрулла Исматулла икки жилдлик «Амир Темур ва хорижий дунё» деб номланган тадқиқотлар китобини ёзиб тугаллади. Унда чет мамлакатларда Амир Темур ҳаёти, фаолияти, шахсияти ва салтанатининг ўрганилиши тарихи ноёб маълумотлар асосида ёритилади. Бунга олим АҚШ ва Европа кутубхоналари, илм даргоҳларида олиб борган машаққатли ва самарали ишлари орқасида эришди. У «Миллий тикланиш»га ўз тадқиқотининг бир нусхасини тақдим этди. Биз унинг айрим мақолаларини эътиборингизга ҳавола этмоқчимиз.

Жиованни Франческо Пожжио Браччиолини (Giovanni Francesco Poggio Bracciolini) Италия Уйғониш даврининг кўзга кўринган арбоби, руҳоний мутафаккири. 1380 йили Флоренсиянинг Террануова қишлоғида туғилган. Шу сабабли ҳам кўпгина манбаларда у Флоренсиялик Пожжио (Poggii Florentini; лотин тилидаги ишларда олимнинг исми Пожжио эмас, Пожжии) деб аталган.

1399-1400 йиллари Пожжио Флоренсияда нотариусликка ўқийди ва шу ерда Колуччио Салутати (Coluccio Salutati) билан дўстлашиб, ундан хаттотлик санъатини ўрганади.

Пожжио ёшлигида лотин ва грек тилларини мукаммал эгаллаб, бутун умри мобайнида қадимги лотин қўлёзма асарларини қидириб топиш, кўчириш (хаттотлик қилиш) ва тадқиқ этиш билан шуғулланади. Сисерон, Лукресий, Марселлин ва бошқа муаллифлар қаламига мансуб айрим асарлар ҳам биринчи бор XV асрда Пожжио сайи ҳаракати натижасида топилганди.

1403 йили Бонифасий IX нинг папалик даврида Пожжио Румо шаҳрига келади ҳамда Папа томонидан котибликка тайинланади. Папа Бонифасий IX нинг (ва кейинчалик бошқа папаларнинг ҳам) котиби вазифасида Пожжио жуда кўп мамлакат шаҳарларига черков юмушлари билан сафар қилади ҳамда бундай сафарлардан фойдаланиб, черков кутубхоналаридаги қўлёзмалар билан танишади; зарур қўлёзмаларни, қайси йўл билан бўлмасин, қўлга киритишга, ўрганишга ҳаракат қилади.

Пожжио 22 ёшга кирган 1402 йили Амир Темур овруполикларни ларзага келтирган Бойазид қўшини устидан ғалабага эришган, туркларнинг Оврупо истилосини ярим асрга кечиктирганди.

Пожжио Амир Темур фаолиятига оид маълумотларни ҳам шу йиллари тўплаганлиги маълум. Чунки Папа Бонифасий IX (ва ундан сўнгги папалар ҳам) Амир Темур фаолиятини синчиклаб кузатган, Амир ҳақида маълумотлар йиққан, Амир қароргоҳига ўз кишиларини турли қиёфаларда йўналтирганди.

Адабиёт соҳасида ҳам Пожзжио ўз изини қолдирган: ундан нотиқликка оид рисолалар, мадҳия ва фахриялар билан бирга кўплаб юнон ва лотин тилларидан таржималар қолган. «Улуғлик хусусида», «Инсон умрининг бебақолиги хусусида», «Кексайганда уйланиш ҳақида» каби асарлари шулар жумласидандир.

Пожжио 1452 йилгача католик черковининг хизматида бўлиб, асосан Румода яшайди. Фақат 1452 йили у Папа куриясидаги (curia — девон) котиблик вазифасидан истеъфога чиқиб, ўзига қадрдон бўлган Флоренсияга келади ва 1453 йили Флоренсия республика ҳукуматида (бу вақтларда Флоренсия республика деб юритилган) иш юритувчи (канслер) ва тарихчи этиб тайинланади. Умрининг қолган қисмини Пожжио ёзиш билан ўтказиб, саккиз китобдан иборат бўлган «Флоренсия тарихи» асарини ёзиб тугаллайди. Пожжио 1459 йили Флоренсияда оламдан кўз юмади.

Пожжиодан қолган «Хатлар» («Epistolae») мутахассислар томонидан юқори баҳоланади.

Пожжио Браччиолини Италия Руҳонийлари ва олимлари ичида биринчи бўлиб Амир Темур фаолиятини бошқа саркардалар билан қиёслаб тадқиқ этишга, Амир ҳаётига оид фикр айтишга ҳаракат қилганлиги билан ажралиб туради.

Пожжионинг ҳаёти туркларнинг Оврупо тупроғига кириб бориши билан бир пайтга тўғри келади. Оврупонинг бирлашган қўшинлари 1396 йили Никополисдан турклардан енгилганида Пожжио 16 ёшда эди.

Пожжио Амир Темур ҳақидаги фикрларини ўзининг асосан икки асарида баён қилади. Бу асарларнинг биринчиси — **«Тақдирнинг ўзгарувчанлиги хусусида» («Historiae de Vfrietate Fortunae»)** асари бўлиб, у 1431—1448 йиллари орасида ёзилган. Амир Темур фаолияти қисман эслатиб ўтилган Пожжионинг иккинчи асари — **«Инсоният бошига тушган бахтсиз ҳодиса хусусида» («De Miseria Humanae Conditions»)** деб аталади(1).

Пожжио ўша давр улуғларининг бирига ёзган номаларида қайд этишича, энг буюк ҳарбий ютуқлар ҳам бир авлод оламдан ўтиши билан янги авлод ёдидан кўтарилади, ҳарбий ҳаётдаги шуҳрат узоқ давом этмайди. Тарихчиларнинг вазифаси бундай буюк ҳарбий ғалабаларни ёритиш, ғолибларни куйлаш, шон-шуҳратга буркашдан иборат бўлиши лозим. Пожжио мисол тариқасида Амир Темурнинг фаолиятини, ғалабаларини келтиради: **«Унинг (Амир Темурнинг) ҳарбий зафарлари антик дунёда қўлга киритилган ҳар қандай жаҳонгирликлардан юқори туради. Лекин жаҳонгирликларига эллик йил бўлмасдан улар (Оврупода) ёддан кўтариляпти»**(2), — деб огоҳлантиради Пожжио.

Пожжионинг бу фикрига бир қатор тадқиқотчилар қўшилмайдилар. Уларнинг фикрича, Пожжионинг бу ғояси тарихни ва тарихчиларнинг обрўсини шоҳ ва шаҳзодалар олдида оширишдан, ташвиқотдан иборатдир. Ўрта асрларда қироллар ва давлат арбоблари улар амалга оширган шавкатли ишлар тарихчиларнинг асарларида акс эттирилмаса, улар келажак авлод хотираларида қолмайдилар, деб ўқтирилган. Бу давлат тизими олдида тарихчиларнинг обрўсини ошириш борасида қилинган ҳаракатнинг бир кўриниши эди. Пожжио ҳам ўз асарларида шу услубни четлаб ўтмаган кўринади.

Пожжио Амир Темур ҳақидаги маълумотларни, ўзининг ёзишича, Амир аскарларидан олган. Бироқ бу масалада бир ноаниқлик мавжуд: Пожжио асарида Амирнинг исми Тамбеллан (Tambellan) деб берилади. Агар Пожжио маълумотларни Амирнинг аскарларидан тўплаган бўлса, у ҳолда аскарлар ўз амирларининг исмини билмасликлари мантиққа тўғри келмайди. Масаланинг бу томонига шу асарнинг 1713 йилги Париж нашрининг ноширн Йоаннес Олива ҳам ўз эътиборини қаратганди.

Пожжио 1436 йилнинг 17 августида Леонелло Д'Эсте номига юборган номасида ҳам Амирнинг жасорат ва қаҳрамонликлари ҳақида ёзиб, унинг исмини **«Тамбеллан номли шоҳ»** деб келтиради(3).

Фикримизча, Пожжио ноаниқликка йўл қўйган. У маълумот олган аскарлар Амир Темур аскарлари бўлмасдан, балки турк аскарлари бўлган.

Пожжио Амир ҳақидаги маълумотларни 1402 йили Византия ёки Анатолия ҳудудларига келиб йиғмаган. Балки Италия томонларга ўтган аскарлардан олган. 1402 йили Италия ерларига Амир аскарлари ўтмаганлар. Урушда енгилган турк аскарлари Византия, Гретсия, Италия ҳудудларига кўплаб ўтганлиги тарихий манбалардан равшан.

Пожжио ўзининг Амир Темур тўғрисида яратган ишларида Испан элчиларининг (масалан, Клавихо) хотиралари билан таниш эмаслиги сезилади. Шу билан бирга Пожжио Италия тужжор-солномачилари Эммануэл Пилоти, Паоле Зане, Белтрамус де Мигнанелли ва бошқаларнинг Амир Темур ҳаёти ҳамда фаолиятига оид ишларидан ҳам фойдаланмаган кўринади.

Пожжионинг **«Инсоният бошига тушган бахтсиз ҳодиса хусусида» («De Miseria Humanae Conditions»)** асари Флоренсия ҳарбий кучларининг бош қўмондони, Римини **(Rimini) лорди Сигизмундо Малатеста (Sigiamundo Malatesta)** га бағишланган бўлиб, бу асар ҳам мулоқот (диалог) асосига қурилган.

Мазкур асарда Пожжионинг ўзи билан **Маттео Палмерио (Mattco Palmerio)** ўртасидаги суҳбат акс эттирилган.

Маттео Палмерио Флоренсиядаги машҳур оиладан бўлиб, у ўз даврининг таниқли олими бўлган. У бир қатор илмий ишларнинг муаллифи бўлиши билан бирга достонлар ҳам ёзган. Маттео бир достонида **инсон жони саргузаштлари** ҳақида ёзиб, унда жон учун қамоқ саналган инсон танасидан жонни озод этишни куйлайди. Бу асари учун Маттео католик черкови томонидан динсизлик, бидъатчиликда айбланади(4).

Пожжионинг «Инсоният бошига тушган бахтсиз ҳодиса хусусида» асарида Константинополни турклар 1453 йили забт этиши билан боғлиқ, Оврупо учун салбий саналган воқеа-ҳодисалар баҳс этилади, Амир Темур фаолияти ёдга олинади.

Пожжионинг «Тақдирнинг ўзгарувчанлиги хусусида» («Hiatoriae de varietate Fortunae») асари 1431—1448 йиллар ичида яратилган бўлса-да, китоб ҳолида у икки асрдан кейин босилиб чиққан ва бизнинг давримизгача бу асарнинг 1713 йилги Париж нашри етиб келган.

«Тақдирнинг ўзгарувчанлиги хусусида» асари Пожжио ва унинг ҳамфикр дўсти **Антонио Луско (Antonio Lusco)** мулоқотлари асосига қурилган. Асарнинг ғояси Пожжионинг Антонио Луско билан суҳбати орқали ифодаланади. Бу икки мутафаккирнинг суҳбати мавзуси — тақдир, толенинг ўзгарувчанлиги, бевафолиги ҳақида бўлади. Антонио Луско тақдир, толени таърифлаб экан, у Арасту (Аристотел) йўлидан боради ва тақдирни фавқулодда бир ҳодиса, деб баҳолайди. Унинг фикрича, тақдирнинг ўзгариши инсоннинг истак-хоҳишига қарама-қарши ҳам бўлиши мумкин.

Пожжио македониялик Александр (Искандар Зулқарнайн) ҳамда Юлий Сезарларнинг бахтли тақдирлари хусусида гапириб, дўсти Антонионинг тақдирга берган таърифига эътироз билдиради ва бу суҳбат чоғида у тақдирнинг ўзгарувчанлигига қадимги даврлардан мисоллар келтириб, Амир Темурнинг ҳайратомуз ҳарбий муваффақиятларини ва Бойазиднинг бахтсизликлари сабабларини кўрсатиб беради.

Пожжионинг бу асарида кўпроқ фалсафий фикрлар баён қилинган. Пожжио тақдирга оид ўз фалсафий қарашларини Амир Темур фаолиятидан олинган мисоллар билан далиллашга ҳаракат қилади.

Пожжио антик ва классик даврларда ўтган қаҳрамонлардан тўйган. Унинг фикрича, «инсонпарвар киши, гуманист Гресия ва Румонинг улуғлигини мақтаб, ўз шуҳратини ошира олмайди. Инсонпарвар киши **ўз даврининг улуғлигини мақтаб, ўз шуҳратини ошириши мумкин».** Пожжио бу ҳақда қатъиий қилиб яна шу фикрларни олға сурган:

«Мен ўтмишни эслаб, ҳозирги даврни эсидан чиқарадиганлардан эмасман. Мен ўтмиш, антик дунёга ўралашиб қолиб, ўз даврини менсимайдиган одам эмасман. Мен аминманки, бизнинг давримиздаги улуғликлар, буюк бунёдкорликларнинг бирортасини ҳам қадимгилар ишларига қиёслаб бўлмайди» [5].

Пожжио «ўз даври» атамасини фақат Италия ёки Оврупо билан чегараламайди. Балки Амир Темур даврини ҳам у «ўз даври» деб ҳисоблайди.

Пожжио ўз даврининг улуғликларини қаердан ахтаради? Ўзи ахтарган улуғликларни кимдан, ўрта асрнинг қайси қаҳрамонидан топади?

Пожжио ўрта асрларда ўз қидирган улуғлик, буюклик, олийжанобликни Оврупо хароболаридан қидириб, топа олмади. Католик черкови бутхоналаридан ахтариб кўрди, оқибатда тушкунликка тушди. Бўлинишга, парчаланишга юз тутган христианликдан ҳам Пожжио улуғлик излади, изланишлари зое кетди, ҳеч бир хайрлилик, исматлик, буюклик топа олмади. **Пожжио улуғликни фақат Амир Темурнинг юксалишида кўрди.**

Пожжионинг фикрига қараганда **«Темурнинг ғалабалари ўзининг улканлиги, муҳимлиги ва ҳарбий санъатининг буюклиги билан антик даврдаги ҳар қандай машҳур жаҳонгирликлардан баланд туради»**.

Пожжионинг бу асарида баён этган фикрларидан шундай хулоса чиқади: Нега қадимги тарихчилар асарларида ёдга олинган шон-шухратлар инсоният учун мутлақ бўлиши шарт?! Агар улардан улканроқ қаҳрамонликлар ўз давримизда содир этилаётган бўлса, нечун биз қадимгиларнинг кам шухратли ишларидан ҳайратланишимиз керак?! Ўз давримизнинг улуғликларини кўрсатиш учун улкан ишларимиз тарихини ўзимиз яратишимиз лозим эмасми?!

Ўз даврининг буюклигини Амир Темур фаолиятида кўрган Пожжио **«Темурни буюк жаҳонгир ҳисоблаш учун унда барча хислатлар муҳайё эди, унда етишмайдиган хислатнинг ўзи йўқ эди»,** деб хулоса чиқаради.

Пожжио Амир Темур ҳаёти ва фаолиятига оид ўз баёнларини ёш Темурнинг ватанидаги курашларидан, яқин мамлакатларда қўлга киритган зафарларидан бошлайди ҳамда Анатолиядаги Бойазид устидан қозонган ғалабаларини тасвирлайди. Амирнинг ҳарбий санъати, қўшини ўртасидаги тартиб-интизом ва юришда ҳатто озиқ-овқат ва зарур нарсаларнинг ўз вақтида, узлуксиз етказиб берилишини тилга олиб, Пожжионинг Амирни Ҳаннибал (Ганнибал) билан қиёслайди. Бу қиёс кейинчалик Италиянинг бир қатор бошқа тарихчилари асарларида ҳам кўчиб юради.

Амирнинг Анатолия, Византия мамлакатларидан Самарқандга қайтиши ва қурилиш ишларининг бошланишини ҳам биринчи бўлиб Пожжио тасвирлаган.

Пожжио баён этган Амир Темурнинг фаолиятлари, хислатлари Ўрта асрлардаги тасаввур қилинган янги қаҳрамон хислатларига, Уйғониш даври (Ренессанс) қаҳрамони иделларига тўла мос келарди. Пожжионинг тасаввурида Ўрта аср қаҳрамони Амир Темур тимсолига ўхшаш бўлиши, унинг қилган ишлари қўлами Амир фаолиятига монанд бўлиши, бундай қаҳрамон кўрсатган жасоратлар, қўлига киритган зафарлар Амир жасорати ва зафарларидан кам бўлмаслиги лозим эди.

Италиялик мутафаккирнинг наздида Амир Темур Ўрта асрлардаги Оврупо Уйғониши даври — Пожжио даврининг ҳам тенги йўқ, ёрқин қаҳрамони бўлган.

Флоренсиялик Пожжионинг Амир Темур ҳақида ёзганлари Италия руҳонийлари ўртасида биринчи яратилганлиги билан ҳам аҳамиятлидир. Чунки Пожжионинг асари кейинги авлод тадқиқотчилари учун намуна бўлиб хизмат этди. Пожжиодан сўнг «Темур ҳаёти» («Vita Tamer»)га қизиқиш, Амир ҳаёти ва фаолиятини янада қайтадан кашф этиш, кенг кўламда тадқиқ этиш Италия ва бошқа ғарбий Оврупо мамлакатларида авж олди, Папа Пио II, Андреа Камбини, Баттиста Фрегосо, Паоло Жиовио, Пиетро Перондино ва бошқа руҳоний, мутафаккирларнинг Амир Темур тўғрисидаги асарлари майдонга келди ҳамда «Темур ҳаёти» («Vita Tamer») туркуми яратилишига йўл очилди.

Хайрулла ИСМАТУЛЛА

ИЗОҲЛАР:

1. Пожжио Флорентини. Тақдирнинг ўзгарувчанлиги хусусида (лотин тилида), Париж, 1713;

2. Пожжио Флорентини. Нутқлар ва фалсафий ишлар (лотин тилида), 1538, 344-бет; Бу ҳақда яна қаранг: Эрик Воегелин. «Макиавеллининг «Ҳоким»и... «Журнал «Сиёсат мушоҳадаси», 13-том, по.2, Апрель 1951, 156-бет;

3. Пожжио Браччиолини. Хатлар (лотин тилида), II, Фирензе, MCMLXXXIV (1984), 210, 211-бетлар;

4. Бу ҳақда қаранг: Виллям Шеферд. Пожжио Браччиолини ҳаёти (инглиз тилида), Ливерпул, 1802, XI боб, 478 бет;

5. Қаранг: Пожжио Флорентини. Тақдирнинг ўзгарувчанлиги хусусида, 36-бет.

ЭЛ КЎЗИДАГИ КИШИЛАР

ОҚАР СУВ МИСОЛИ ЎТМОҚДА УМР

...Фурсат бизнинг шууримиздаги воқелик қояларини мудом емириб тургувчи ўжар, қудратли, шафқатсиз шамол янглиғ тиним билмайди — ҳар сония, ҳар лаҳза қайгадир шошгани-шошган, елгани-елган. Фурсат бетийиқ қатъият ва телбаларча жоҳиллик ила абадул-абад ва чексиз-ниҳоясиз тириклик хилқатига ўз эговини ургани-урган. Фурсат инсоннинг-да алиф қаддини дол этади, манглайига йиллар юкини муҳрлайди, ҳуснини ўғирлайди.

Фурсат— улуғ Куч. Фурсат — Мутлоқ Куч. У ҳеч кимга бўйсунмайди, у ҳеч нарсани инобатга олмайди, у бировдан изн сўраб ҳам ўтирмайди. Фурсат фақат... Истеъдод, салоҳият, қобилият қошида — маълум муддат бўлса-да — ожиз қолади; минг чираниб, тўлғанса ҳамки, ҳақиқий Истеъдод тобора товланиб, тобора яшнаб бораётганини кўргач, ожизона равишда ўзини орқага олади. Ва ровийлар нақлининг акси ўлароқ, инсон дунёга келган дақиқадан кексалик сари юз бургани ҳолда, истеъдод, хусусан, туғма овоз йиллар ўтиши билан «яшариб», ҳаттоки руҳнинг дорилбақога рихлати қадар ўз соҳибининг бебаҳо мулкига айланиб қолувига сўзсиз шоҳид бўлиб тураверади Фурсат.

Саодатхоним Қобулова...

Афсонавий аёл.

Миллий опера санъатимизнинг булбули.

Опанинг довруғини эшитмаган миллатдошларимиз топилмаса керак. Тўғри, бугун радио ёхуд телевидение опанинг бетакрор овози билан бизни кўпам хурсанд этавермайди. Опани ойда-йилда бир марта кўриб ёки эшитиб қоламиз нари борса. Аммо ота-оналаримиздан эшитганларимиз, тилдан-тилга ўтиб келаётган хотиралар, баъзи бир ўқиган битикларимиз боис Саодат опа ҳақида маълум тасаввурга эгамиз.

Айтишларича, операдан эстрадага ўтган хонандалар тез-тез учраб тураркан (мисол учун, Лев Лешенкони ёки ўзимизнинг Юлдуз Абдуллаевани олинг), аммо бунинг акси рўй бермас экан. Илло, қўшиқчисининг овози мутлақо баланд, юксак талаблар даражасида бўлмоғи жоиз экан.

Хуллас, гапнинг индаллосига қайтадиган бўлсак, дейлик, уч бора йигирма ёшдан ошайми-ошмайми деб турган Саодат опанинг табиат ато этган нодир овози ҳам ҳамон ўша-ўша: кучли ва янгроқ, баайни минг кишилик залнинг у бошида туриб нутқ ирод этсалар, залнинг бу бошида турган киши ҳам бемалол, ҳеч қандай микрофон-пикрофонларнинг кўмагисиз эшитгудай...

Опера ҳақида жуда юзаки тушунчага эгамиз аслида. Очиғига кўчганда кўпчилигимизнинг тасаввуримизда опера дейилганда комик йўсиндаги «Фигаро там, Фигаро тут» зуҳур бўлади, холос. Ҳолбуки, опера — жуда қадимий илдизларга эга мураккаб санъат; уни эшитиш, тушуниш томошабиндан маълум тайёргарликни талаб қилади, ижро-ку инчунин. Бу соҳа бўйича оммабоп адабиётлар ҳам бармоқ билан санарли. Хайрият, Масковда машҳур опера қўшиқчиси Ф. Шаляпиннинг қалингина хотиралар китоби чоп этилган экан, ўшани ўқиб, баъзи бир маълумотлар билан ҳар эҳтимолга қарши «қуролланиб» олдик.

Опа эса... Эндигина Бухорои шарифдан, композитор Мутал Бурҳонов таваллудининг 80 йиллигига бағишлаб ўтказилган учрашувлардан қайтиб келган опа тўлиб-тошиб домлани мадҳ эта кетдилар:

— Ҳақиқий санъат фидойиси... Поччаси Фитратнинг бир шеърига шундай куй бастаганки, ижро қилаётиб кўзларимиздан ёш чиқиб кетди... Хокисор инсон... — ва ҳоказо, ва ҳоказо. «Ҳай-ҳай» демасак, учрашувга ажратилган бутун вақтимиз домланинг — у зот бундай мақтовларга минг бора лойиқ, албатта — ҳамд-саносига бахшида этилгудек.

Шундан сўнг суҳбатимиз ўз-ўзидан бугунги ўзбек операси, унинг аҳволига келиб тақалди. Ахир, ўзингизга ҳам маълум, ҳеч бир санъат кошонаси Навоий номидаги ўзбек давлат академик Катта театридек томошабинга эҳтиёж сезмайди. Спектакллар деярли бўм- бўш залларда ўтказилмоқда. Хўш, бу ҳолга консерваториямизнинг профессори қандай қарайди?

— Жуда яхши хоналаримиз, жуда яхши бастакорларимиз бор, режиссёрларимиз савияси ҳам баланд. Диди юксак томошабинларимиз қатлами ҳам шаклланиб улгурган. Мен фақат бугунги кунда операга бўлган муносабатдан қониқмаяпман. Жуда катта кучга эга ахборот воситаси бўлмиш ойнаи жаҳонни олинг. Куни билан эстрада, туни билан эстрада. Тўғри, эстрада керак, лекин меъёр ҳам бўлиши лозим-ку. Наҳот ҳафтасига ҳеч бўлмаса бир марта опера санъатига ўн-ўн беш дақиқа ажратиш имкони йўқ бўлса? Ёш авлодни операга муҳаббат руҳида тарбияламас эканмиз, бу санъатнинг келажаги бўлмайди. Мақтаниш бўлмасин-у, мана, мен билан яшайдиган неварамни олинг. Эскичадан тузуккина хабари бор, замонавий эстрада қўшиқларини ҳам севиб тинглайди. Аммо опера унинг жонидили.

Шу ўринда опага эътироз билдириб, опера ва балетга баъзи зиёлилар — юмшоқроқ айтганда — совуқроқ муносабатда эканлигини қистириб ўтиб кетдик.

— Сиз айтган зиёлилар ҳали бутун халқ дегани эмас,— сал кескинроқ оҳангда мулоҳазамизни шартта кесди Саодатхоним. — Опера эса аслида ўша «зиёлилар» тушунмайди деб ўйлайдиган халқ учун жуда севимли санъат. Мен бунга ўзим шоҳид бўлганман. Тасаввур қиласизми, биз олтмишинчи йилларда устоз Мухтор Ашрафий раҳбарлигида опера театримиз билан вилоятларга сафарга чиққандик! Қатор миллий операларимиз билан бир қаторда Андижонда ҳаттоки оврўпоча опера спектакли қўйганмиз. Ҳали-ҳануз эсимда, залларга тумонот одам тўпланарди, ўриндиқлар етишмаса, шундоқ полга ўтириб оларди томошабинларимиз! Операни бошдан-оёқ қилт этмай, сас чиқармай эшитишарди. Спектакл тугагандан сўнг эса қарсаклар, ўзбекча меҳмоннавозлик... Наҳотки ўттиз йил олдин тушунган халқ бугун уни тушунмай қолса? Бўлмаган гап! Бизнинг айбимиз операга жиддий миқёсда эътибор йўқлигида, ташвиқот-тарғибот сустлигида. Майли, сиз у кунларни ўтиб кетди денг. Лекин куни кеча кўҳна Бухорода, яна лиқ тўла залда трио деб аталадиган скрипка, виолончел, фортепяно жўрлигида ария ижро этдим. Томошабинлар қандоқ ҳаяжон, қандоқ эҳтиром билан эшитишганини ўз кўзим билан кўрдим ахир...

Дарвоқе, опа тилга олган «давлат эътибори» хусусида. Бу гапда чуқур маъно бор. Умуман, опанинг санъатга келиб қолишида ҳам ушбу тилга олинган омил муҳим рол ўйнаган.

Саодат опанинг болалиги ўттизинчи йилларда кечган. Албатта, у йилларнинг сиёсий бўҳронлари ҳаммага маълум. Хотираларни тилга олади.

— Онам Марғилонга келин бўлиб тушганлар... Уйда дадам дуторни жуда эзиб чиройли чалардилар. Аклим етар-етмас ҳовлига чиқиб, ариқдан оқаётган сувга оёғимни тиқиб, дуторни тинғиллатиб ўтирган кунларимни элас-элас эслайман. Кейин минғирлаб хиргойи қиладиган бўлдим. Грамофондами, радиодами эшитиб қолиб, Шаҳодат Раҳимованинг бир ажойиб ашуласини ёдлаб олдим. Ҳалиям эсимда «Армуғон» деган қўшиқ эди. Мактабда айтдим. Вилоят кўригида биринчи ўринни олдим. Ўшанда бешинчи-олтинчи синфларда ўқирдим шекилли. Бир куни денг, мактабга Жўрахон Султоновнинг ўзлари мени излаб келиб қолсалар бўладими! Газитда мен ҳақимда ўқиган эканлар! Шундоқ одам... Хуллас Усмон Юсупов водийга келганларида Жўрахон ака мени у кишининг олдиларига, боққа олиб бордилар. Биласизми-йўқми, Усмон ота ҳақиқий санъат хомийси эдилар. Қаерга борсалар, аввало янги овозлар, янги актёрлар, умуман, янги истеъдодлар борми дея қайта-қайта суриштирардилар... Билярд ўйнаб бўлгач, Усмон Юсупов: «Қани, қизим, битта ашула айтиб бер-чи», дедилар. Қисилиб-қимтиниб бўлса ҳамки, айтдим. Овозим маъқул тушди. «Тошкентга бор, сени Масковга ўқишга юборамиз», деди Усмон ота... Қувончдан ўзимни қўярга жой тополмайман... Тезда Тошкентга ҳам кетиб келдик. Бу орада уруш бошланиб қолди. Аммо, буни қаранг, Усмон ота ўз ваъдасини унутмаган экан. Шундай катта мавқеда ишлаб юрган одам-а! 1948 йили элликка яқин ёш санъаткорларни Масковга ўқишга юбордилар. Улар орасида мен ҳам бор эдим. Урушдан кейинги оғир йиллар эди. Шунга қарамай, мен Масковга боргунга қадар мақом, мумтоз ашулалар, лапарлар ижрочиси эдим. Бас овоз нима, баритон нима, сопрано нима, ё бўлмаса симфония нима — буни мутлақо билолмасдим. Мен Масков опера мактабидан, у ердаги устозларимдан беҳад миннатдорман. Улар ёрдамида мен миллий ижрочилигимиз ютуқлари, анъаналарини Оврўпо опера санъати анъаналари билан чоғиштира олдим, деб ҳисоблайман...

Саодат опа ўша йиллардан мерос бўлмиш суратларни бир-бир кўрсатади. Мана, опа Вердининг «Травиата» операсида, манавиниси «Лайли ва Мажнун», бу ёкдагилар эса «Дилором», «Майсаранинг иши», «Қутлуғ қон», «Фурқат»... Ҳиндистон, Таиланд, Камбоджа... сафарлари. 1956 йили опа Ўзбекистон халқ артисти, бир йилдан кейин эса СССР халқ артисти бўлди...

Шу ўринда бир мулоҳаза туғилади. Опа сафарларда кўп бўлган, жуда кўплаб ривожланган мамлакатларда ўз санъатини намойиш қилган. Тулага самовар кўтариб бориб бўлмаганидек, опера санъати беҳад ривожланган Оврўпо мамлакатларига ўз спектаклларимизни олиб боришдан наф борми?

— Шак-шубҳасиз! — дейди опа қатъий. — Эҳтимол, олмонлар учун бизнинг ижромиздаги «Фауст» у қадар юксак даражада бўлиб кўринмас. Аммо улар 1983 йили бизнинг илк миллий операларимиздан бўлган «Бўрон»ни мириқиб кўришганига ўзим гувоҳ бўлганман.

...Ниҳоят, опа билан узоқ давом этган суҳбатимиз интиҳосида опера санъати осмонидан заминга тушиб, яна бугунги кун муаммоларига қайтдик.

— Биласизми, қизим, санъат табиийки, ҳақиқий санъат аввало покликни талаб қилади. Мен ўзим яқинда туманимизда ўтказилган «Ўзбекистон — Ватаним маним» қўшиқлар кўрик-танловида ҳайъат аъзоси сифатида иштирок этдим. Туманимиз раҳбариятига катта раҳмат — кўрик учун ажойиб бир иншоотни ажратишибди, яхши-яхши, қимматбаҳо совға-саломлар белгилашибди. Фақат биз ҳақиқий санъаткорларни баҳолашда адолат тарозисини унутмаслигимиз, таниш-билишчиликка берилиб кетмаслигимиз керак, ишонинг, бу нарса ҳақиқий санъатнинг илдизига болта уради. Унинг маънавий зарари ҳақида-ку, гапирмай қўя қолайлик. Ахир санъат — халқники-ку. Манфаат дардида уни тупроққа қориш — жиноят! Биз ахир Маҳмуджон Ғафуров, Саттор Ярашев, Мухтор Ашрафий сингари ўнлаб, юзлаб ҳалол, пок, санъатни пулга сотмайдиган улуғ инсонларни кўрдик, улардан таълим олдик.

Умримиз оқар сув мисоли ўтиб бормоқда. Биз савоб иш қилишга шошайлик. Биз санъат аҳлига хос бўлган покликни тиклайлик...

Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси профессори, «Якка хонандалик» кафедраси мудираси Саодатхоним Қобулова хусусида яна бир олам гапларни ёзиш мумкин. Лекин суҳбат аввалида у киши яхши бир хабарни айтиб қолдилар. Яъни, опа ўз кўрган-кечирганларини батафсил тарзда қоғозга тушириб, бир китоб битмак тадоригида юрган эканлар. Бу ният бизни хушнуд этди. Зеро, Саодат Қобулова санъатимиз тарихининг ажралмас бир бўлаги. Шундай экан, у киши ўз қўллари билан битган китоб маданий ҳаётимизда катта воқеа бўлиб қолиши тайин.

Умрингиз узоқ бўлсин, Саодат опа. Асло ғам кўрманг, дард кўрманг. Хонадонингиздан мухлисларингизнинг қадами узилмасин. Ҳали қўлёзмаларингизнинг сиёҳи қуримай турибоқ, сизнинг мухлисларингиздан бири бўлган «МТ» таҳририятига қўнғироқ қилиб, «китоб битди», десангиз бас, шу заҳотиёқ хонадонингизда ҳозир бўламизу, газетамиз орқали сизнинг ҳеч шак-шубҳасиз ажойиб-ғаройиб хотираларингиз билан ўқувчиларимизни таништиришга ошиқамиз. Илоё, ўша кунлар тезда етиб келсин...

Гулчеҳра МУРОДАЛИЕВА

БУ АЖИБ ДУНЁ

(Академик Р. Б. Бекжоновнинг «Атом ядроси ва зарралар физикаси» китоби ҳақида)

Ҳозирги замон физикаси деганда ўз-ўзидан узундан-узоқ математик формулалар занжири, реакторларнинг баҳайбат бетон тўсиқлари, улкан тезлатгичлар ҳалқалари, сим ўтказгичлар чулғами, сигнал лампалари ва қатор ЭҲМлари мажмуаси кўз олдимизга келади.

Умуман олганда, ҳеч нарсадан бехабар кишига унинг ғалати ва мураккаб муаммоларини етарлича чуқур ва шу билан бирга қизиқтирган ҳолда содда қилиб баён этиш, у кишини кутилмаган кашфиётлар ва келажакдаги ривожланишнинг буюк истиқболлари билан таништириш мумкинми? Бундай ишни фан ижодкорлари — йирик олимларгина бажаришлари мумкин. Бироқ, афсуски, ҳозирги даврда йирик олимлар, одатда, ҳар доим ҳам бунга журъат этавермайдилар. Шундай муҳим ишни бажаришга журъат этган киши — мазкур китоб муаллифи, давримизнинг йирик олимларидан бири академик Р.Б. Бекжоновдир.

Унинг муаллиф сифатидаги хизмати шундан иборатки, у ҳозирги замон физикаси асосларини қизиқарли ва мароқли баён этиш йўлини топа билиш билан бирга китобхонга илмий кашфиётларнинг тўлқинлантирадиган ҳолатини етказиб, унга олимларнинг санъатини сездира билди.

«Атом ядроси элементар зарралар физикаси» курсининг ўқув қўлланмаси бўлган мазкур китобда университет ва педагогика институтларининг физика мутахассислиги учун ядро физикаси бўйича амалдаги дастуридаги барча масалалар ёритиб ўтилган. Шу билан бирга бу китоб Ўзбекистон олимларининг ядро физикасига оид илмий билимларни республикамизда оммалаштириш мақсадида ёзилган.

Китобнинг биринчи нашри бундан йигирма беш йил муқаддам, учинчи нашри эса, 1983 йилда чоп этилган. Шундан буён ядро физикаси кескин ривожланиб, кўриладиган масалалар кўлами ва тури жуда кенгайди. Натижада китобнинг мазмуни анча ўзгарди, ҳажми ортди.

Китобда элементар зарраларга бағишланган кўпгина материаллар ҳам ўз ўрнини топган. Кейинги йилларда мазкур соҳада фундаментал ўзаро таъсир табиатига, зарралар тузилишига ва «элементарлик» консепсиясининг ўзига бўлган нуқтаи назарларни тубдан ўзгартирган ҳодисалар юз берди. Шуларни ўз ичига олмаган китоб тўла ва ҳозирги замон ўқув қўлланмаси бўла олмасди.

Маълумки, ядро физикаси ва айниқса, элементар зарралар физикаси физика фанининг энг муҳим ва асосий бўлимларидандир. Китобда асосан ғоялар баён этилган. Тажрибалар ва тегишли назарий ҳисоблар схематик кўринишида ва лозим бўлган ҳоллардагина берилган.

Китобхон умумий ва назарий физиканинг бошқа бўлимлари билан университет ва педагогика институтлари дастурлари ҳажмида яхши таниш деб, фарз қилинади. Бу гаплар, айниқса, квант механикасининг асосий қоидаларига тааллуқлидир.

Лекин шу билан бирга китобхондан физикавий фикр юритиш ва физикавий тилни билиш талаб этилади.

Китобнинг кириш қисмида қатор муҳим умумий масалалар билан бир қаторда ядро физикаси ва элементар зарралар физикасининг ҳозирги замон физикасидаги ўрнини белгиловчи фикрлар баён этилган. Китобнинг асосий қисми шу икки йўналишга бағишланган бўлиб, улар орасидаги чегара баён давомида сезилмай қолади.

Ушбу китобда ҳозирги замон физика фанининг бир-бирига жуда яқин икки соҳаси — ядро физикаси ва зарралар физикасининг яратилиш ва ривожланиш тарихи намоён бўлади.

Муаллиф ютуғининг сабаби шундан иборатки, у физикани ҳозирги замон фани асосида ёзувчи «умумий тамойиллар»га мувофиқ баён этади. Бундай ёндошишнинг афзаллиги шак-шубҳасиздир.

Муаллиф баён этиш услубини янгича тузади. Ўз китобининг биринчи саҳифаларидан бошлаб, у китобхон учун физикавий дунёга «ҳозирги замон кишиси» назари билан қараш имконини беради. Китобхонни ҳозирги замон фанининг чўққисига етаклаш устозининг баён этиш услубининг асосий мақсадидир. Ядро физикасининг кўпгина масалалари унинг баёнида янгидан жонланиб, замонавий тарзда оҳанг беради.

Китоб кенг ўқувчилар оммасига мўлжалланган: ўқитувчилар у билан таниша туриб, ядро физикасини қандай ўргатиш масаласига оид қарашлардаги ўзгаришлар тўғрисида фикр юритиш имконига эга бўладилар. Китобни талабалар ҳам ўқийдилар — унда маърузалардан билиб олган нарсаларга кўпгина янги қўшимча маълумотлар топадилар. Умуман, Р. Б. Бекжоновнинг бу китобидан қизиққан китобхонлар катта фойда оладилар, деган умиддамиз.

Т. ЙЎЛДОШБОЕВ,
академик

СУРНАЙ — МИЛЛИЙ ЧОЛҒУМИЗ

Бу чолғу най ва қўшнай чолғуларига нисбатан товуши анча баланд, энига қалин бўлиб, узунлиги най билан тенг.

*Сурнай жуда кўҳна мусиқа чолғуларидан дорбозларнинг жарчиси бўлиб, дор ўйинларига халқни тўплашда хизмат қилган ва ноғорачи, дўмбирачи, карнайчилар билан бирга сурнайчилар ҳам дор тагида турли машқлар чалишиб, томошабинларни хушнуд этганлар. Сурнай катта байрамларда, тўйларда ўзининг жозибали, янгроқ, баланд товуши билан киши дилини қувонтиради, руҳини кўтаради. Бу создан фақат қувноқ машқларгина эмас, мунгли машқлар ҳам жуда-жуда соз чиқади. Масалан: **«Наво», «Наврўзи ажам», «Муножот», «Мушкилот»** каби куйларни уста созанда чалса, эшитувчининг дилини ҳам қувнатади, ҳам йиғлатади. Сурнай ана шундай сеҳрли созлардан. Сурнайнинг сирларидан бири, бу, нафас қайтариб, яъни узлуксиз дам бериб (пуфлаб) чалишдир. Бундай услуб бошқа чолғуларда учрамайди. Бобо калон сурнайчилардан Аҳмаджон сурнай (Умрзоқов), Ашурали сурнай, Қаюм сурнайлар бўлганлар. Улар бутун ҳаётларини мусиқага бағишлаганлар. Сурнайлар тури кўп бўлиб, у Ҳиндистон, Афғонистон, Тожикистон, Озарбойжон ва Ўзбекистонда тарқалиб, шу мамлакатларда чолғучилар қўлида мустаҳкам ўрнашиб қолди.*

Ҳозирда ёш сурнайчиларимиз мусиқа меросини яхши ўрганиб, миллий мусиқамизга ва унинг ривожига хизматларини қўшиб келяптилар.

СУРНАЙ

Икки мулла баҳслашиб қолибди,
Бири дебти: Сурнай шайтон нағмаси,
Иккинчиси ёлғон деб, гап солибди,
Бирин-кетин чақчақлашиб ҳаммаси.

Чала савод муллалар ҳам бўларкан,
Баъзи бири сурнай ундай-бундай деб.
Мадрасада йўқ гапларни айтаркан,
Ўзларига зеб бериб болдадим деб.

Ахир сурнай боболардан қолган соз,
«Наво», «Ироқ», «Қайтарма»лар тингласанг,
Агар уни минг мақтасанг бўлар оз.
Оҳ, қандай соз, жозибали куй дейсан.

Бешик тўю, суннат тўйи, қўштўйлар,
Ўтармиди шундай нағма бўлмаса.
Муллавачча ҳозиргача кўп ўйлар,
Ахир бир кун тушунадир ўлмаса...

Сайфи ЖАЛИЛ

ХОЖА АҲРОР ТАРИХИ

«Қўлингни бу туркистонлик этагидан узмагилким, ул киши замоннинг ажойиб кишисидир».

Саййид Қосим Анвор
(в. 1434 й.)

Хожа Аҳрор Валийга бу таъриф берилганида у зот эндигина ўттизга кирган қирчиллама йигит эди (1404-1490). Амир Темурдан сўнг фозилларнинг энг кўп диққатини тортган шахс — бу шарқлик Хожа Аҳрор эди. Мана беш юз йилдирки, Хожа Аҳрор тўғрисида тадқиқот олиб бориш бир лаҳза бўлса-да тинган эмас. Шуниси қизиқки, бу тадқиқотларнинг ҳар бири Хожа Аҳрор Валий шахсининг муайян қирраси хусусида янги гапни айтиб келди.

Истиқлолдан сўнг Хожа Аҳрор фаолияти ва шахсини ёритувчи махсус тадқиқотлар дунёга кела бошлади. Бу борада Ботирхон Валихўжаевнинг меҳнатлари таҳсинга лойиқ. Энди эса бу сафга З. Қутибоев келиб қўшилди. Бу шарқшунос олим муҳаббат билан бир тадқиқот яратдики[1], бу 28 йиллик армоннинг ушалувидир.

Асарнинг ютуғи шундаки, у эътиборли асл манбаларга асосан битилган. Улар: Муҳаммад Қозининг «Силсилат ул-орифин...», Мир Нишопурийнинг «Масмумот», Али Сафийнинг «Рашаҳот...», муаллифи номаълум «Маноқиби Хожа Аҳрор», Хожа Абдулҳақнинг «Мақомоти Хожа Аҳрор», Навоий албоми номини олган «Мажмуаи муросалот», Жомийнинг «Нафаҳот...», Хондамирнинг «Ҳабиб ус-сияр...», Муҳаммад Ҳайдарнинг «Тарихи Рашидий», Масъуд Кўҳистонийнинг «Тарихи Абулхайрхоний» ва ниҳоят машҳур «Насойим ул-муҳаббат...» асарларидир. Зокир Қутибоев бу манбалардан унумли фойдалана олган. Булардан ташқари, муҳтарам олимимиз рус шарқшунослик мактаби ва ўзбек филологиясида Хожа Аҳрор тўғрисида яратилган тадқиқотларни холислик билан илмий истеъмолга киритган.

Тадқиқотни меҳр билан, маза қилиб ўқиб чиқдим. Лекин шундай яхши китоб бор-йўғи 500 нусхада чоп этилибди.

Шарқшунос олимимизнинг тадқиқотидан таъсирланиб, бу ўринда баъзи изоҳталаб ўринларга ҳам тўхталиб ўтиш заруратини сезаман. Чунки у тасаввуф билан махсус шуғулланмаган. Бу ҳолни алоҳида уқтирмоқдаманки, тасаввуфий манбани ўқиш тасаввуфни билиш эмас. Асосий гап, моҳиятни кашф эта олишдадир. Шундай қилиб:

1. Муаллиф Хожа Аҳрорнинг йирик мулк соҳиби бўлганлигига махсус боб ажратиб, у кишига тегишли мулк ва вақфларни таснифлайди. Савол туғилади: тасаввуф Хожа Аҳрорга қадар мулкни рад этарди, лекин у зот нега бунчалик мулкка эга бўлди? Бизнингча, жавоб бундай: бу — деҳқонлар ва мулкдорлар табақасининг давлат солиғини биргаликда тўлашдаги илк тажрибасидир. Якка, бунинг устига ўртамиёна мулкдор ўндан ошиб кетган солиқ турини бажаришда қийналарди. Натижада ўртаҳоллар ўз мулкларини Хожа Аҳрорга хатлаб беришганди. Аслида эса мулкни уларнинг ўзлари тасарруф этишарди. Хожа Аҳрор ўзига қилинган назрни эса хайрия ишларига сарфларди. Бундай адолатли мулкчиликнинг давом этишини Хожа Аҳрор истаган ва шу сабаб кейинчалик мулкларни ишончли кишиларга вақф қилиб қолдирган. Бу ўринда мулкни адолатга хизмат қилдириш билан Хожа Аҳрор тасаввуфнинг ғояларидан чекинган эмас, аксинча, у адолат муждасини ўзига хос бир тарзда амалиётга тақдим эта олди.

2. Муаллиф Хожа Аҳрорнинг муриди Паҳлавон Ҳиндунинг ушбу сўзини келтиради ва уни шарҳлай олмайди: «Менда шундай кайфият бўладики, эшоннинг овқатини ҳам, нонини ҳам ея олмайман. Чунки угра пиширсалар, у шундай қайнардики, гўё бақанинг қуруллашини эслатарди. Агар майда балиқ пиширсалар, қозонда илон каби бураларди. Агарки нон келтирсалар, у мени назаримда молнинг тезагидек кўринарди» (21-бет). Бу фикр тамсил бўлиб, маъноси шундай: Хожа Аҳрор вақти-вақти билан Паҳлавон Ҳиндуга руҳий таъсир ўтказиб (бу хожагон-нақшбандийликда «тасарруф» деб аталади), унинг нафсоний туйғуларини тарбиялаб борарди. Гипноз ҳолатига тушган муриднинг кўзига нажас ҳолва, ҳолва нажосат бўлиб кўринади. Яъни ҳақиқат дунё қобиғида яшириндир, уни идрок қилмоқ учун кайфият (ҳол) керак. Хожа Аҳрор — сирлар хазинаси, «қозон» — шу хазинанинг порлаб нур таратувчи манбаи (унинг қалби), «угра» — сирли маърифатга етиш учун фано лозимлиги, «балиқ» эса моҳият ва ниҳоят, «нон» уни ҳифз қилиш мушкулликлари. Моҳият кишини эсанкиратади ва дунё матоҳидан чекинтиради. Бу Паҳлавон Ҳинду сўзларининг шарҳидир.

3. Тадқиқотчи Муҳаммад Порсонинг Хожа Аҳрорни «тасарруф воситасида уни ўзига руҳий бўйсундиришга интилаётгани, лекин уддасидан чиқа олмаганлигини» В. В. Бартолдга эргашиб мана бундай нотўғри изоҳлайди: «Улуғбек даврида шайх авлодлари ҳарбий интизомга бўйсундирилиб, улар ясавул назоратида туришган» (35-бет). Йўқ, бу тўғри эмас! Чунки Муҳаммад Порсо фикрида «тасарруф», яъни маънавий бўйсундириш ҳақида сўз кетмоқда. Бунинг маъноси шуки, Нақшбанддан сўнг ҳол мартабасида туриб кишига руҳий таъсир ўтказиш, яъни ўз руҳониятини билдириш дарж бўлди. Кўп соликлар шундай услубда тарбияланганлар. Лекин Хожа Аҳрор руҳонияти Муҳаммад Порсо руҳониятига тенг келади. Демак Хожа Аҳрор маърифатда мустақил дунёқарашга эгадир.

4. Олим Хожа Аҳрорнинг «жуда кам ўқиганлиги» масаласини ҳам шарҳлай олмаган (38-39-бетлар). Бу ўринда Эшоннинг «қол» илмидан (дунёвий илмдан) ҳол илмини (интуитсияни) устивор қўйганлиги ҳақида сўз борган, холос. Тасаввуфда мантиқдан кўра, мантиқсизликда моҳият излаш азиз билинган. Шу сабабли унинг намоёндалари ғоят ҳиссиётли кишилар бўлган. Ҳиссиёт кучли идрокни туғдиради, идрок этса Ҳақ ва ҳақиқат борасидаги шубҳаларни барбод айлайди.

5. Барибир Хожа Аҳрор ҳазратлари темурий мирзоларга бўлган муносабатда муайян даражада тарафкашлик қилди. У Мирзо Абдуллодан кўра Абу Саид Мирзони афзал билди (64-65-бетлар). Бу тарихий ҳақиқатни хаспўшламасдан тан олавериш лозим.

6. Муҳтарам олимимиз Ориф Усмон каби Туркистонда тасаввуф жараёнининг бошланишини Юсуф Ҳамадонийга (XII аср) боғлайди (90-бет). Ваҳоланки, Юсуф Ҳамадонийга қадар (XII асргача) Туркистонда тасаввуф жараёни кучли тарзда кечганди. Юртимизда IX—X асрларда Ҳаким Термизий, Абу Бакр Варроқ, Термизий, Абу Туроб Нахшабий, Ҳошимий Сўғдий, Ҳаким Самарқандий, Умар Боб Фарғоний, Абу Бакр Воситий-Фарғоний каби кўп тасаввуф шайхлари ўтганлар ва улар тасаввуф таълимотининг валийлик тушунчасини назарий исботлаганлар. Улар ҳақда Навоийнинг «Насойим»ида сўз бор.

7. Муаллиф бир ўринда дейди: «Алишер Навоий Хожа Аҳрорнинг «хожалигини ёзади» (131-бет). Бу энди илмий гап эмас, балки манфаатга мойилликдир. Чунки биз биламизки, «хожа» фақат нисбадир, у аймоқни билдирмайди.

Б. Валихўжаев бошлаб берган Хожа Аҳрор тарихини холис ёритишга ушбу тадқиқот жиддий ҳисса бўлиб қўшилди. Ўзбек шарқшунослиги нуфузли бир тадқиқотга эга бўлди. Менинг келтирган изоҳларим эса бу жиддий тадқиқотга пайровлик, холос.

Мана энди Зокир Қутибоевнинг «Хожа Аҳрор Валий» деб номланган тадқиқотини 500 киши ўқийди. Кутубхонага борилса, 1000 киши ўқийди. Маърифат пиллапояларидан ахир шундай ўтиб борилади-да!

Абдумалик ЁҚУБОВ,
Ўзбекистн Республикаси
Президенти ҳузуридаги
Давлат ва жамият қурилиши
Академияси етакчи мутахассиси

[1] *З. Қутибоев. «Хожа Аҳрор Валий». Тошкент, 1996 й., 500 нусха.*

ТУРОН БАХШИЛАРИ БЕЛЛАШУВИ

Ўтган ҳафта давомида Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар Республика маркази уюштирган «Туркистон — умумий уйимиз» шиори остида Марказий Осиё мамлакатлари бахши-шоирлари ва оқинларининг кўрик-беллашуви бўлиб ўтди.

Муқимий номидаги Ўзбек Давлат мусиқали драма театрида бўлиб ўтган бу беллашув республикамиз вилоятларидан келган бир қанча бахши-шоирлар ва оқинларни кашф этди.

Ҳакамлар ҳайъати олий ўрин соҳиби этиб Хоразм вилояти Хива шаҳар ва туман маданият бўлимининг «Достон» гуруҳини топишди. Биринчи ўрин Сурхон воҳасининг ёш бахши-шоири Исмоил Анваров ва қашқадарёлик Қодир бахши ўғли Қаҳҳор Раҳимовга насиб этди. Самарқандлик Зиёдулло бахши, сирдарёлик Саидмурод Гулмуродов, Тошкент вилояти бахшиси Маҳкамбой Умаров, қорақалпоғистонлик Абдусамат Хўжақовлар иккинчи ўринга, жиззахлик Эрқосим Алданов, қашқадарёлик Баҳром Раҳимов, Жовли Тангиров, навоийлик қозоқ оқини Ақбай Таубелдиев, Тошкент вилояти оқини Қулмихон Дўйсенов, қорақалпоқ оқини Сувонберди Матёқубовлар учинчи ўринга эга бўлишди.

Бундан ташқари, бир қанча кўрик-беллашув иштирокчилари халқ ижодиёти марказининг фахрий ёрлиқларига сазовор бўлишди.

Б. САИДОВ

МУҲАРРАМНИНГ ЎНИНЧИ КУНИ

— Фазилатли кунлар — маънавий покланиш имконияти.

— «Ашуро» деб нимага айтилади?

— Ашуро кунининг фазилати.

— Пайғамбарлар рўза тутган кун.

— Ўнта пайғамбарга эҳсон этилган ўнта каромат.

Милодий 1996 йил май ойининг 19-кунидан (якшанбадан) бутун Ислом оламида янги йил бошланиб, ҳижрий 1417 йил кирганлиги юртимиз аҳлига маълумдир. Ҳижрий янги йилнинг биринчи ойи — муҳаррам уруш, одам ўлдириш, ёмон ишлар қилиш ҳаром этилган ойлардандир. Бироқ бу фазилатли ойнинг яна фазилатли кунлари мавжуд.

Ислом кишининг бутун фаолиятини ибодат ҳолига келтирадиган марҳаматли диндир. Одамзод ҳамиша руҳий-маънавий покланиш, юксалиш йўлида бўлса, бу бир бахт, албатта. Аммо инсоният ҳаётида бир йиллик «ғубор»лардан бирданига покланиб оладиган фазилатли кунлар бор.. Ана шундай кунлардан бири муҳаррамнинг 10-куни — Ашуро кунидир. «Ашуро» (айн билан) арабча ўн саноғига асосланган. Бу муҳаррамнинг 10-кунига ишорат қилади. Аммо бу кунда Аллоҳ таоло ҳазратлари ўн нафар пайғамбарига ўн хил каромат эҳсон қилгани учун «Ашуро» номини олган, деган шарҳлар ҳам мавжуд.

Ашуро кунининг фазилати ҳақида «Ромуз-ул-аҳодис» китобининг 2-жилдида Абу Саид розийаллоҳу анҳудан қуйидаги ҳадис ривоят қилинади:

«Бир киши Ашуро кунида оиласига нафақасини кенг тутса, Аллоҳ (жалла жаллалаҳу ҳазратлари) ҳам йилнинг бошқа кунларида унинг нафақасини кенг тутгай».

Ашуро куни рўзасининг фазилати ҳақида Имоми Муслим, Имоми Термизий Ибни Можа Абу Қатодадан ҳадис ривоят қилганлар. Имоми Нававийнинг «Риёзус-солиҳийн» тўпламида Абу Қатода ривоят қилган — Имоми Муслимдан олинган ушбу ҳадис келтирилади:

«Расулуллоҳ (с. а. в.)дан Ашуро кунининг рўзасидан сўралди эрса, Расули акрам: «У ўтган йил(нинг гуноҳлари)га каффорат бўлгай», деб марҳамат қилдилар».

Демак, Ашурода икки кун рўза тутмоқлик — муҳаррамнинг ё 9-10-кунлари (27-28 май), ва ёки 10-11-кунлари (28-29 май) иймон аҳли учун маънавий покланмоқ имкониятидир.

Имом Бухорийнинг «Алжомиъ-ас саҳиҳ» тўпламининг «рўза китоби»да **«Ашуро куни рўза тутмоқ ҳақида»** деган махсус 67-боб бор. Унда Ашуро куни рўзаси ҳақида, жумладан, ушбу ҳадиси шариф келтирилади: «Салама ибн Акваъ розийаллоҳу анҳу ривоят қиладилар: «Набий саллалоҳу алайҳи васаллам Аслам қабиласидан бир кишига **«Кимки бугун овқат еган бўлса, куннинг қолган қисмида рўза тутсин, кимки овқат емаган бўлса, саҳаргача овқат емасин, чунки бул кун Ашуро кунидир» деб эълон қилмоқни буюрдилар».**

Талай ҳадисларда ҳазрати пайғамбаримиз аввал Ашуро кунида рўза тутмоқни амр этганлари, сўнг рамазон рўзаси фарз қилингач, Ашуро рўзаси ихтиёрий бўлиб қолгани айтилади.

«Саҳиҳи Муслим» китоби, «Ашуро куни рўзаси боби»нинг 4-шарҳида уламолар Ашуро рўзасининг вожиб эмас, суннат эканлигига иттифоқ қилганлари айтилади, шунингдек, Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳга кўра икки хилқавл борлиги: 1) Аввал суннат бўлиб, кейин Рамазон рўзаси фарз қилингач, аввалгисидан енгилроқ бўлиши учун мустаҳаб бўлиб қолгани; 2)шофиъийлар ҳам Имоми Аъзам каби фарзиятда қолгани баён этилган.

Албатта, олам хилмахиллик ва ўзаро фарқлилик билан, қавмларнинг бир-бирига ўхшамаслиги билан давомийдир. Шу сабабли Ашуро рўзасини фақат бир кун тутиш кариҳ (хунук) эканлиги, жоҳилият даври кишиларига ёки айрим қавмларга ўхшаб қолмаслик учун мўъмин-мусулмонларга икки кун рўза тутиш лозимлиги уқтирилади. Бунинг қайси кунларга тўғри келишини юқорида айтдик.

Ибни Шайба Чиройли бир санад билан ҳазрати Абу Ҳурайрадан ривоят қилган бир ҳадисда:

«Ашуро куни пайғамбарлар (алайҳимуссалом) рўза тутганлар, бинобарин, уни сиз ҳам тутинг» деб марҳамат этилади».

Энди ҳақ таоло ҳазратлари Ашуро кунида ўн нафар пайғамбарга эҳсон қилган ўн хил кароматни баён этамиз:

1. Аллоҳ таоло ҳазратлари Ашуро кунида ҳазрати Мусо алайҳиссаломга мўъжиза ато этди: денгизни ёриб, Мусо қавмини Фиръавн тажовузидан қутқарди ва Фиръавн лашкарини сувларга ғарқ қилди.

2. Ҳазрати Нуҳ алайҳиссаломнинг кемаси Ашуро кунида тоғ тепасига ўрнашди.

3. Ҳазрати Юнус алайҳиссалом балиқнинг қорнидан Ашуро кунида қутулди.

4. Ҳазрати Одам алайҳиссаломнинг тавбаси Ашуро куни қабул этилди.

5. Ҳазрати Юсуф алайҳиссалом қудуқдан Ашуро куни чиқарилди.

6. Ҳазрати Исо алайҳиссалом бу кунда туғилди ва шу кунда осмонларга кўтарилди.

7. Ҳазрати Довуд алайҳиссаломнинг тавбаси ул кунда қабул этилди.

8. Ҳазрати Иброҳийм алайҳиссалом(нинг ўғли Исмоил) ул кунда туғилди.

9. Ҳазрати Яъқуб алайҳиссаломнинг кўзлари (узоқ йиллик Юсуф фироқидан сўнг) ул кунда кўра бошлади.

10. Ҳазрати пайғамбаримиз саллалоҳу алайҳи васалламнинг ўтган-кетган барча мутасаввар бўлмиш (тасаввур этилмиш) гуноҳлари ул кунда афв этилди.

Шунингдек, айтиладики, «Баъзилар бу ўн пайғамбар орасида Идрис, Аййуб ва Сулаймон алайҳиссаломлар ҳам зикр этилган. Чунки Идрис алайҳиссалом осмонга ул кунда кўтарилди, жаноби Ҳақ Аййуб алайҳиссаломнинг дардига (касалига) ул кунда шифо берди, Сулаймон алайҳиссаломга эса ул кунда мулк эҳсон этилди».

Ушбу маълумотни тақдим этмоғимиздан мурод шуки, шояд, шу фазилатли кунда қалбимизни иймон нури ёритса, шояд иймонимиз зиёда бўлса, шояд юрагимизга илоҳий файз кирса, шояд жонимиз-бутун борлиғимиз, туриш-турмишимиз қўлида бўлган ягона зотга — Аллоҳга юзлансак, шояд Аллоҳ томонга бир қадам боссак, шояд ғафлат мулкидан чиқиб, огоҳлик маъвосига юрсак. Шояд ахлоқий, маънавий-руҳий покланиш имкониятини қўлдан бермасак!..

Мирзо КЕНЖАБЕК

ТИЛОВАТ

Руҳим,
Қушчаларнинг кўзин арт,
Палапонни сев қаттиқ.
Қумшабадам, ол хабар,
Гуллаганда исириқ
Туз жонини изласанг,
Юрагимга тегмагин,
Билдим, илдиз ичидан
Маккага бориш яқин.
Руҳим,
Озғин қўшнай сасин тут,
Сўнг, елкамда ўлчагин.
Буюк Турон юкини
Кўтаргандай Алп Тегин.
Ахир, мен ҳам Ибодат,
Қарашларим пушти ранг
Тунда қаймоқ боғласам
Тонгда ичай зарфаранг.
Руҳим,
Бу гаплар-ку тўқ оят,
Дондан тўйгандай кафтар.
Эрта мен жаннат кетсам,
Бухородан ол хабар.

ЗАНДАНИЙДА

Қаттиқ-қаттиқ пишади олма,
Семиз-семиз гуллайди уруғ.
Фариштага уйланиш учун
Занданийга боради Чортуғ.

Токзорлари эртакдай узун,
Гужумлари кўкдан олган даст.
Чорбоғида серпушт дарахтлар
Гоҳ кузда ҳам бўлиб қолар маст.

Равоқларда барқ урар райҳон,
Тахтиравон сувлари — мазза.
Пирлар келиб мажнунтолидан
Пайғамбар-чун танлайди ҳасса.

Бошоқларнинг боши кўп оғир,
Ялпиз ҳидлаб ухлайди майиз.
Ҳар баҳорда оқ тут емаган
Йигитларга бермайдилар қиз.

От ёлига шинни суртилар
Тақалари — амирий, кумуш.
Тўй нони-чун қорган хамирдан
Қўшнилар ҳам олар хамиртурш

Бир ариғдан ҳамма сув ичар
Худо битта — ҳамма берар тан.
Ўта туриб мозор ёнидан
Алпомиш ҳам тушар ғиротдан.

ПЕШКУ. VII АСР

Саллалар юзига юзимни босдим,
Белбоғлар белидан ушладим қаттиқ.
Зандани жангида дулдулга миниб,
Бешикка айтдимки, «бугун сен ҳам чиқ!».

Миришкор қалъасин остонасини
Аршга юбордим... «Қалқон олиб кел».
Бўз тўқиб ўтирган тутга «тур», дедим
О, ҳозир кўйлакмас, менга керак бел!

Тегирмон тошига, йўлга чиқ, дедим
Кўприкка бақирдим — бошингни кўтар.
Эшиклар занжирин масчитга чорлаб
Жуфт чопон кийдирдим: — Бўласан аскар!

Биз бугун турмасак эрта келмайди,
Куйлагин йўқотиб қўяди саҳар
Қорилган хамири тандирни кўрмай
Пешкўсиз, гунг юртда йиғлайди қизлар.

ШЕЪРИЯТ ПАЙКАРИ

Ўчоқлар, ҳаммани чақиринг, чиқсин,
Ёғийни устингдан ўтказма, девор.
Ғанимнинг хом қони кўнглим айнитди,
Бир ҳовуч сув бер-чи, шаккарим, анҳор.

Жанггоҳда тариқлар кийиб оқ яктак
Душманнинг оёғин остини тишлаб
Йиқитиб ...сўнг менга хайр, деб кетдилар:
«Опа, ўрганганмиз далада ишлаб...»

Жанг тинди...
Ҳовузлар ариқдан тўйиб сув ичди
Ур-сурда чопоним пахтаси пишди.
Ҳей, — дедим
Зафаринг — май, — дедим
Ҳамма уй-уйга!!!
Эртаси ўзим ҳам жўнадим тўйга.

ЭСКИ ШАҲАР

Қалъалар деворин қаричлаб чиқдим,
Шинаклар эшигин санадим бир-бир.
Мағоклар ичига худо деб кириб,
Кўрдимки, шамълар, ҳам қиларкан фикр.

Қалқонлар кўксини силадим узоқ,
Бошини ҳам қилди чарчаган найза.
Жавшанлар енгидан ичига боқсам,
Ноғора бир шишиб тортди хомуза.

Тошкўча қишлоқни кўришга кетди,
Тошқудуқ этиги ҳали хумдонда.
Намозжой девори қиблага қараб,
Тиловат бошлади саҳармардонда.

Гумбазлар бошига бошимни қўйдим,
Такбирлар худо деб берганда овоз.
Сочларим тутларга чатишиб кетиб,
Рўмолим Минорга бўлди жойнамоз.

Ибодат РАЖАБОВА

ЁШЛИК ТААССУРОТЛАРИ

ЭКЗЕТЕР — ШАҲРИСАБЗДЕК ШАҲАР

Яқинда Тошкент давлат университети тарих факултетининг олти нафар талабаси Англиянинг Экзетер шаҳрида уч ой таҳсил олиб қайтишди. Мухбиримиз ушбу талабаларнинг айримлари билан учрашиб суҳбатлашди:

— Экзетерга борувчилар қай тартибда танлаб олинди?

Раҳматулло ЖАЛИЛОВ: — Бунда аввало чет тилини яхши биладиганлар, қолаверса бошқа фанлардан ҳам фақат «аъло» баҳога ўқийдиганлар танлаб олинди. Яна тест синови бўлди ва ундан яхши ўтганларга Экзетер университетига йўлланма берилди.

— Мана сизлар Экзетер университетида ўқиб қайтибсизлар, Экзетер шаҳри қандай таассурот қолдирди?

Улуғбек НОСИРОВ: — Экзетер Девон графлигининг марказий шаҳри. Юз мингдан ошар-ошмас аҳолиси бор. Девон графлиги Англиянинг жанубиғарбида жойлашган. Иқлими илиқ, серёғин. Шунинг учунми, ҳавоси жуда тоза, гард-ғубор йўқ. Ҳамма жой яшилликка бурканган. Экзетерни Тошкент ёки бошқа катта шаҳарлар билан қиёслаб бўлмайди. У Шаҳрисабздек бир кичик шаҳар.

— Экзетер университети қандай экан?

Улуғбек: — Экзетер 1795 йилда университет сифатида ташкил топган. У ерда саккиз минг талаба кундузги бўлимда ва икки ярим минг талаба сиртқи бўлимда таҳсил олишади. Ўқитиш усули ҳам, шарт-шароити ҳам биздаги университетлардан тубдан фарқ қилади.

Бу университетда дунёнинг бир юзу йигирмадан ортиқ давлатидан келган болалар ўқишади.

Раҳматулло: — У ерда биз тарих факултети талабалари бўлганимиз учун «Ўрта Шарқ янги тарихи», «Буюк географик кашфиёт», «Британия 1710 йилдан кейин...», «Инглиз тили» ва «Британия саноати» каби фанлардан сабоқлар тингладик. Ўқишга, умуман иш ўрганишга чанқоқлик у ерда жуда кучли. Кутубхоналар, ўқув заллари куни бўйи талабалар билан тўлиб туради. Ҳатто эрталаб соат тўққиз, ўнлардан кейин борсангиз, бўш жой тополмай қоласиз.

Улуғбек: — Ҳақиқатан ҳам, менда чуқур таассурот қолдирган бир нарса, бу университет кутубхонаси бўлди. Кутубхона тўрт қават бўлиб, жуда катта бинога жойлашган. Яна ҳар бир факултетнинг алоҳида қироатхоналари бор. Уларда биздаги каби картотека системаси йўқ. Ҳамма ишлар компютерлаштирилган. Китоблар ўқув залларида туради. Талаба хоҳлаган китобини олиб ўқиши, хоҳласа ўқув залларида турган XEROX машиналарида нусха кўчириб олиши мумкин. Ҳар ким ўзига керакли китобни компютер орқали қидириб топади. Тўғри, у бунинг учун китобни рўйхатдан ўтказиб олиши керак бўлади.

Китоблар ўқувчиларга маълум муддатга уйга ҳам берилади. Агар белгиланган вақтда қайтмаса ўтган ҳар бир кун учун жарима ундирилади. Экзетер одамлари жуда хушмуомила ва қувноқ, талабалари ҳам эркин ва мустақилдирлар.

Х. АБДИЕВ суҳбатлашди

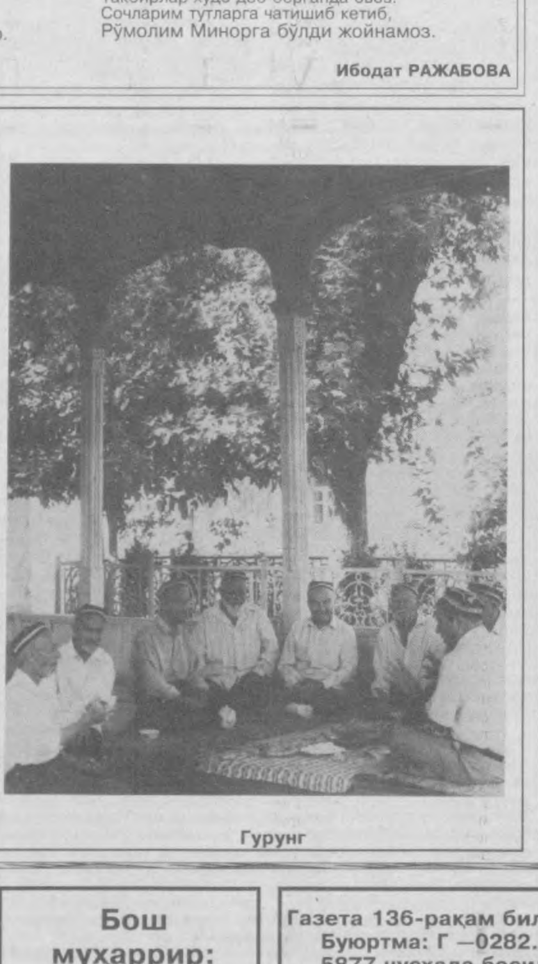

Гурунг

Миллий Тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г —0282.
5877 нусхада босилди.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 33-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй
Навбатчи муҳаррир — Бахтиёр АҲМЕДОВ.
1 2 3 4 5 6